

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Факултет по класически и нови филологии

Катедра „Германистика и скандинавистика“

Die Krise der Gemeinschaft. Betrachtungen zur jüngsten deutschsprachigen Literatur

Кризата на общността. Наблюдения върху най-новата
немскоезична литература

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление 2.1. Филология (Немскоезична литература)

Докторант:

Виолета Стефанова Вичева

Научен ръководител:

Проф. дфн Майа Разбойникова –
Фратева

Заповед за зачисляване: РД20-
899/11.07.2013г.

Заповед за отчисляване с право на
защита: РД20-742/27.04.2018г.

Дисертационният труд е написан на немски език в обем от 189 стандартни страници и се състои от въведение, две глави, заключение, библиография и резюме на получените резултати с декларация за оригиналност според чл. 66, ал. 2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Съдържание

1. Въведение.....	4
1.1. За темата на дисертацията	4
1.2. Цели, обект и структура на работата.....	6
1.3. Метод на изследването	7
2. Теоретична рамка на изследването	10
2.1. Общността в социологическия дискурс	10
а) Традиционната представа за общността при Фердинанд Тьонис.....	10
б) Посттрадиционната общност.....	12
2.2. Онтология на общността	14
а) Холизъм и индивидуализъм. Комуитаризъм и либерализъм.	14
Екскурс.....	15
б) Конституиране на общността.....	16
в) Деконструкция на общността. Жан-Люк Нанси и Морис Бланшо	17
2.3. Изследване на общността в литературоведски разработки	18
3. Кризата на общността в литературните произведения	20
3.1. Индивид и общност: принадлежност и дистанция.....	20
а) Романът „Mitten im Land“ (2016) на Бастиан Асдонк.....	21
б) Романът „Der Winter tut den Fischen gut“ (2012) на Анна Вайденхолцер	23
в) Разкази от сборника „Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes“ (2011) на Клеменс Й. Зец.....	26
г) Бастиан Асдонк, Анна Вайденхолцер, Клеменс Й. Зец: обобщение на изводите от интерпретацията на отделните произведения	29
3.2. Общността на двойката	30
а) Невъзможност на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: романите „Runterkommen“ (2010) Катрин Зедих и „Replay“ (2012) от Бенямин Щайн	32
б) Усилията на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: Романите „Mobbing“ (2007) от Анете Пент и „Das Amerikanische Hospital“ (2010) от Михаел Клееберг.....	35
в) Катрин Зедих, Бенямин Щайн, Анете Пент, Михаел Клееберг: обобщение на изводите.....	39
4. Заключение.....	40
Библиография на Автореферата	43

1. Въведение

1.1. За темата на дисертацията

През шейсетте години на 20. век френският философ от гръцки произход Корнелиус Касториадис говори за криза на модерното общество. Тя обхваща всички ключови сфери на обществения живот като работа, политика, семейство и образование. Касториадис назовава проблемите на модерното общество, които се коренят според него в разпада на традиционната ценностна система и разклащането на традиционните представи за общественото устройство и отношението между половете.¹ Според Касториадис човечеството се намира в парадоксалната ситуация, в която разполага с все повече контрол върху околния физически свят и все по-малко възможности за влияние върху процесите, засягащи пряко индивида и определящи неговия начин на живот. Напредъкът на модерното общество и чувството за удовлетвореност на отделния човек не вървят ръка за ръка, смята Касториадис. Това довежда до липсата на морална ориентация, чувството за безсмисленост на собственото съществуване и загубата на усет за това какво е грешно и какво правилно. Според философа именно този всеобхватен ценностен разпад тласка обществото към криза. На работното място тя се изразява, тук Касториадис се опира на Маркс, в отчуждаването на продукта на труда от трудещия се, което предизвиква у него усещането, че е експлоатиран. В политическата сфера кризата се проявява в апатията на гражданите спрямо политически въпроси, породена от чувството за безсилие и незначителност на собствените проблеми, възникнало в условията на бюрокрация и непрозрачност. Образованието губи релевантност, тъй като, преподавани според учебните планове, от една страна, хуманитарните науки не успяват да докажат практическата си приложимост, а природните, от друга, изостават спрямо технологическия прогрес. В криза е и семейната институция, дестабилизирана от дълбоката трансформация на ролите на мъжа и жената, настъпила в процеса на модернизация.

На тази всеобхватна криза Касториадис гледа като на индикатор, че предстои възникването на нов модел на социална интеграция, на обновление на всички сфери на обществения живот – фактът, че това състояние се усеща като проблемно от членовете на същото това общество, според него е знак, че то не е естествено и предстои да се промени. Касториадис подчертава, че положителна промяна би била възможна единствено чрез съзнателни и целенасочени съвместни усилия. От съвременна гледна точка обаче може да се прецени, че

¹ Срв. Cardan, Paul (Cornelius Castoriadis) *The Crisis of modern Society*, Solidarity Pamphlet № 23, London 1965, <https://libcom.org/library/crisis-modern-society> януари 2019

стабилността по отношение на семейство, работа, образование и политика, която Касториадис вижда като идеал, към който обществото да се стреми, не само губи своята привлекателност, но и е смятана за недостатък в условията на *течната* модерност.² Терминът е на социолога Зигмунт Бауман, който разграничава една от друга две фази в процеса на модернизация, като определя първата като *тежка*, а втората модерност нарича *лека* или *течна*. В „течната“ модерност огромно значение са придобили качества като мобилност, гъвкавост и приспособимост. Това прави невъзможно формулирането на съвместна за обществото цел, защото, според Бауман, щастието се е превърнало в индивидуален проект за всеки отделен негов член. И все пак Зигмунт Бауман ревизира тази своя теза през последните си години. Заедно с други утвърдени политолози, социолози и анализатори в сборника *Големия регрес*,³ чийто замисъл е да противостои на обезпокоителната тенденция към дясна радикализация на обществото, той вижда, че обединяваща кауза в началото на двайсет и първи век се оказва страхът от чуждото и непознатото. Половин столетие след като Касториадис констатира кризата на модерното общество с умерен оптимизъм относно нейния изход, водещи интелектуалци изразяват своята скептичност спрямо прогреса – вместо универсално решение на проблемите, глобализацията сама се е превърнала в такъв. Учените отново наблюдават дълбока криза на ценностите и дори виждат демокрацията застрашена. Според проучване на Фoa/Монк⁴ младото поколение не вярва в демократичния идеал и е склонно да подкрепя авторитарни алтернативи.

На фона на това развитие на обществото от средата на двайсети век до наши дни, представено от перспективата на неговите кризи, работата насочва вниманието върху дискурса за общността. В условията на обществена криза понятието *общност* винаги добива голяма популярност. Само по себе си то се характеризира с парадокси и вътрешно напрежение, съществува в постоянно състояние на криза. Макар и взаимозависими, кризата на общността и кризата на обществото не се припокриват. Дискурсът за общността се определя от бурни дискусии, засягащи всички аспекти на проблематиката: дефиницията на понятието и разграничаването му от понятието *общество*, отношението общност – индивид, въпросът за субстанциализирането на общността и опасността от възхваляването ѝ като ценност сама по себе си. Именно тази сложна проблематика за социалните отношения на индивида с групите, в които членува, и отчетливото усещане за криза, представляват интерес за различни

² Срв. Bauman, Zygmunt, *Flüchtige Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 2003, С. 67-74.

³ Срв. *Die große Regression. Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit*, Suhrkamp, Berlin 2017.

⁴ Срв. Foa, R. Stefan; Mounk, Yascha, *The democratic disconnect*, in: *Journal of Democracy* 27/3 (Juli 2016).

клонове на хуманитарното знание и предопределят интереса към тази проблематика и избора на темата.

1.2. Цели, обект и структура на работата

Настоящото изследване има за цел да проследи по какъв начин е изобразена кризата на общността в съвременната немскоезична литература, като се фокусира върху отношенията между индивид и общност и върху най-малкия общностен модел – двойката. Интересът му е насочен главно към въпроса дали произведенията предлагат нови концепции за общност и съвместно съществуване на индивидите и дали те имат допирни точки с дефинициите и с идеалите за общност в социологическите и философските теории от двайсети и началото на двайсет и първи век. Работата анализира текстовете от гледна точка както на характерните им литературни качества, така и на обвързаността им с извънлитературния контекст, като по този начин се стреми да извлече специфичното познание, съдържащо се в литературата, така че да проправи път за влиянието му върху научния дискурс за общността. Този стремеж към релевантност и приложимост на изводите налага много малка времева дистанция спрямо интерпретираните литературни произведения и ограничава избора до творби, създадени в първите две десетилетия на двайсет и първи век. Анализиранията произведения рефлексират актуални обществени тенденции като индивидуализацията, превръщането на самотата в социално значимо явление, липсата на общовалидна ценностна система, нарастването на несигурността относно бъдещето, на чийто фон се развива кризата на общността. В процеса на селектиране на най-подходящи за настоящото изследване произведения избраните седем се открито заради това, че една част от тях се фокусират върху последиците за индивида от липсата на подкрепяща общностна среда, чието зачестяване социолозите отчитат, а останалите се занимават с динамиката на отношенията в двойката, която е определяна от водещи теоретици като най-съвместимата с постмодерните условия форма на общност. Обект на изследването са романите *Mitten im Land*, 2016 (*В сърцето на страната*) от Бастиан Асдонк, *Der Winter tut den Fischen gut*, 2012 (*Зимата се отразява добре на рибите*) от Анна Вайденолцер, *Runterkommen*, 2010 (*Упадък*) от Катрин Зедих, *Replay*, 2012 (*Реплей*) от Бенямин Щайн, *Mobbing*, 2007 (*Мобинг*) от Анете Пент, *Das Amerikanische Hospital*, 2010 от Михаел Клееберг и сборникът с разкази *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes*, 2011 (*Любов по време на*

гастрола на Малцадското дете)⁵ от Клеменс Й. Зец. Тъй като заради непосредствената времева дистанция е трудно да се определи тяхната репрезентативна и естетическа стойност по отношение на цялостния литературен пейзаж в немскоезичното пространство, изборът им се обоснова с релевантността им по отношение на темата и с оценката за тях, отразена в рецензиите, публикувани в немскоезични електронни и печатни издания.

Дисертационният труд съдържа увод, две глави и заключение. В уводната глава в няколко точки и подточки са разгледани централни социологически и философски концепции за общността, които са поставени в контекста на общественото развитие и трансформация в хода на модернизацията. В увода е определена и методологичната рамка на изследването. Във втората глава на дисертацията са анализирани произведенията, които тематизират противоречивото отношение индивид – общност и се занимават, както с копнежа на постмодерния човек по общността (точка 2.1.), така и с последиците от изолацията на субекта от групата (2.2.) В третата глава следва анализът на романите, които се фокусират върху любовната двойка. Изследват се причините за нейното разпадане и нестабилност, които се коренят от една страна в упадъчните пасивност и нихилизъм на постмодерния индивид (подточка 3.1.1.), от друга – в загубата на мярка в търсенето на извънредни преживявания (3.1.2.), както и усилията връзката да бъде съхранена (3.2.1.) или изградена (3.2.2). В края на втора и трета глава се съпоставят изводите от интерпретацията на разгледаните в съответната глава произведения. Трудът завършва със заключение, което обобщава междинните тези, изведени в хода на работата, и формулира окончателните изводи от изследването, държейки сметка за зададените в увода цели.

1.3. Метод на изследването

Методът на изследване съответства на актуалната тенденция в литературознанието към интердисциплинарно ориентиране. Още през осемдесетте години на двайсети век под влиянието на Новия историзъм, възникнал в САЩ, в Германия се заговаря за отварянето на литературознанието към съседни дисциплини. Всъщност още през шейсетте години, докато в Америка най-популярна е интерпретативната практика на затвореното четене, Еберхарт Лемерт пледира за интердисциплинарно разширяване на

⁵ Сборникът е преведен на български език и излиза със заглавие *Виенско колело*, изд. Фънтези, София 2012. Останалите заглавия са в превод на дисертантката, В. В.

германистиката в посока културология.⁶ Според него литературознанието е пригодно да пише културна история, която по-автентично отразява духа на епохата, отколкото традиционната историография, която просто описва политическото и икономическото ѝ състояние. От съвременна гледна точка Дорис Бахман-Медик, Франциска Шьослер, Герхард Нойман са сред поддръжниците на т. нар. културно-антропологичен обрат в литературознанието. Според Бахман-Медик интерференциите между различните аспекти на културата са продуктивно поле за изследване, чийто потенциал литературознанието може да оползотвори единствено чрез културологичното си разширяване.⁷ Франциска Шьослер вижда в иновативната културологично ориентирана практика на четене на художествени произведения възможността за обогатяване и актуализиране на литературния канон, така че той да не продължава да утвърждава единствено висока художествена литература, писана от бели мъже. Според нея интерпретацията на творби на високата литература на фона на произведения с популярно-развлекателен характер от същата епоха позволява по-ясното открояване на връзката им с дискурса, тъй като те се характеризират с по-голяма степен на самореференциалност и автономност спрямо популярната литература, в която взаимодействието с дискурса е по-осезаемо.⁸ Според Герхард Нойман контекстуализирането на литературното произведение е необходима предпоставка за легитимирането на германистиката и изобщо литературознанието като съвременна наука. Той поддържа позицията, че литературознанието трябва да се практикува като културология и изхожда от дефиницията за култура на Клифърд Гиърц, която определя културата като тъкан от значения, които трябва да бъдат интерпретирани.⁹

Разглеждането на литературното произведение в рамките на извънлитературния контекст неизменно повдига въпроса за връзката между текст и контекст. Волфганг Щрук и Антон Кес поддържат тезата, че те представляват неотделимо цяло и не бива да се разглеждат отделно един от друг.¹⁰ Според водещия теоретик на Новия историзъм Стивън Грийнблат

⁶ Срв. Lämmert, Eberhard, *Das Ende der Germanistik und ihre Zukunft*, in: Kolbe, Jürgen (Hg.): *Ansichten einer künftigen Germanistik*, Suhrkamp, München 1969, S. 79–104.

⁷ Срв. Bachmann-Medick, Doris, *Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht*, in: Doris Bachmann-Medick, *Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft*, Frankfurt am Main 1996, С. 8.

⁸ Срв. Schöblier, Franziska, *Konstellationen – kulturwissenschaftliches Lesen*, in: Claudia Liebrand, Rainer J. Kaus (Hg.), *Interpretieren nach den „turns“*. *Literaturtheoretische Revisionen*, transcript Verlag Bielefeld 2014, С. 38

⁹ Срв. Neumann, *Kulturwissenschaften. Zum Phänomen der turns in den Methoden der Literaturwissenschaft. Am Beispiel von Kafkas Betrachtung* Gerhard, in: Claudia Liebrand, Rainer J. Kaus (Hg.), *Interpretieren nach den „turns“*. *Literaturtheoretische Revisionen*, transcript Verlag, Bielefeld 2014, С. 28.

¹⁰ Срв. Struck, Wolfgang, *Soziale Funktion und kultureller Status literarischer Texte oder: Autonomie als Heteronomie*, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995, С. 192 и Kaes, Anton, *New Historicism: Literaturgeschichte im Zeichen der Postmoderne?* In: Baßler, Moritz (Hg.), *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Francke, Basel 2001, С. 256.

ситуирането на литературата в историческия контекст не ограбва нейната специфична естетика, а само дава възможност да се проследят условията, в които тя се е формирала. Въпреки това Франциска Шьослер намира за проблематично предпоставянето на естетическа структура у всякакъв вид текстове, което наблюдава при Грийнблат. Методът на дискурсивния анализ също е проблематичен от литературоведска гледна точка, защото, определяйки литературата като дискурс, който той разбира най-общо като сбор от изказвания по дадена тема, Фуко също я приравнява с всякакъв тип изказвания.¹¹ Във фокуса на дискурсивния анализ стоят механизмите за продуциране на изказвания, а не техните езикови характеристики. Щефан Ригер характеризира метода на Фуко, който често интегрира в работите си без всякакъв коментар откъси от различни видове текст, като полемичен отказ от интерпретация.¹² Подобен подход е все пак неприложим в литературознанието, колкото и отворено към иновативни практики на четене да е то. Литературната интерпретация е поставена пред предизвикателството да не се сведе до социален репортаж. Герхард Нойман вижда решението на този проблем във възприемането на литературата като казуистика на културологични проблеми, но и като критичен коментар, който не само рефлектира, но и трансформира културните процеси. В този смисъл дискурсивният анализ би бил продуктивен за настоящото изследване, доколкото предполага, че различните дискурси се повлияват взаимно, което допуска интеграцията на литературното познание в извънлитературното. Много важно е наблюдението на Мориц Баслер, че дискурсивната обвързаност на литературата се експлицира най-отчетливо именно във формалните ѝ качества.¹³

На фона на тези разсъждения, като подход, съответстващ на целите на настоящата работа, се очертава близък до текста херменевтичен анализ, който е чувствителен за контекстуалната и дискурсивна обвързаност на произведенията и се възползва от възможностите за по-проникновено разбиране на текста, които те предоставят.

¹¹ Срв. Foucault, M., *Archäologie des Wissens*. Zit. nach Rieger, Stefan, Exkurs: Diskursanalyse, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995, С. 164.

¹² Срв. Rieger, Stefan, Exkurs: Diskursanalyse, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995, С. 164

¹³ Срв. Baßler, Moritz, Einleitung, in: Baßler, Moritz (Hg.), *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Francke Basel, 2001 С. 22.

2. Теоретична рамка на изследването

Теоретичната първа глава на дисертацията се занимава с общността в дискурса на социологията (точка 1.2. от работата), онтологията на общността (1.3.) и досегашни изследвания на тема общност в литературознанието (1.4).

2.1. Общността в социологическия дискурс

а) Традиционната представа за общността при Фердинанд Тьонис

Още в началото на своя основополагащ за социологията труд *Общност и общество* (1887) Фердинанд Тьонис обръща внимание на факта, че до онзи момент в научната терминология двете понятия не са различавани едно от друго и са употребявани като синоними. За първи път Тьонис ги дефинира поотделно и ги разграничава като обозначаващи различни феномени. Според него и двете означават утвърждаващи интересубективни взаимоотношения, които могат да бъдат реални и естествени, каквато е общността, или идеални и конструирани, каквото е обществото.¹⁴ От самото си начало работата на Тьонис се базира на дихотомията общност-общество, двата феномена са противопоставени според множество критерии. Първообраз на общността е семейството, а на обществото – анонимните пазарни отношения; общността е дълготрайна, базирана на емоции, цел сама по себе си, а обществото е временно, рационално и ориентирано към външна цел; общностната връзка се основава на общ произход, а обществените взаимоотношения почиват на конвенция. Отношението между част и цяло Тьонис също определя като специфично за всеки от двата типа интересубективни връзки – в общността индивидът е свързан с едно субстанциално ядро, от което черпи сили и ресурси за своето развитие и което е разбирано като негово естествено начало, докато в обществото индивидуалната свобода е до такава степен неограничена, че субектът едва се припознава като част от някакво наиндивидуално цяло, според Тьонис това е предпоставка за липсата на морална отговорност спрямо другия. Важен момент в неговата теория е още една опозиция, която се отнася до мотивацията на субекта в общността и в обществото. Тьонис въвежда понятието същностна воля (*Wesenwille*). Същностната воля е психическият еквивалент на тялото и мотивира действията на индивида в рамките на общността. В обществените взаимоотношения

¹⁴ Срв. Tönnies, Ferdinand, *Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Kommunismus und des Sozialismus als empirischer Kulturformen*, Fues, Leipzig 1887.

субектът се ръководи от един вид *избираема* воля (Kürwille), която Тьонис в първото издание на *Общност и общество* нарича дори *произвол* (Willkür).¹⁵ При същностната воля емоциите, желанията и инстинктите се сливат в едно цяло, което е реално и естествено, съответства на природата на човека, а при избираемата те са преди всичко плод на рационализиране и свободата да се възползваш произволно от другия. Тьонис противопоставя общност и общество като форми на съвместно съществуване и на темпорален принцип. Предмодерната епоха е епохата на общността, а с модернизацията, тя отстъпва място на обществото. Социологът изключва възможността каквито и да е форми на общност да просъществуват в модерното общество и предрича упадък на цивилизацията в рамките на петстотин години.

Очевидно въпреки претенцията за научна обективност, която Тьонис повдига още в увода на труда си, последният запазва силна емоционална оценка по отношение на разглежданите феномени, за което авторът е остро критикуван от своя съвременник Хелмут Плеснер, един от малкото изследователи, осъзнали през двайсетте години на миналия век опасността от абсолютизирането на общността като контраидеология на индустриалното общество.¹⁶ Макар че извън научната си дейност Тьонис ясно се обявява срещу реакционерната възхвала на общността, характерна за Ваймарската република, той не ревизира теорията си. Въпреки това някои изследователи на неговата работа като Петер Отнес и Корнелиус Бикел смятат, че противопоставянето на общност и общество при Тьонис има диалектичен, а не еволюционен характер и следователно не може да става въпрос за романтичен копнеж по отминала епоха.¹⁷ Според Бикел Тьонис винаги съотнася понятието общност с това за общество, като целта му е да подчертае преходния характер на обществото и да избегне възприемането му като единствена форма на съвместно съществуване, адекватна на условията на модерността. Жерар Роле, от друга страна, не открива в теорията на Тьонис никаква форма на синтез между общностни и обществени отношения и определя диалектизма на Тьонис единствено като политическа позиция извън рамките на теорията му. Освен това Роле смята, че социологът дефинира общността негативно, изхождайки от нейната загуба, което е предпоставка за потенциално опасното ѝ идеализиране.¹⁸

¹⁵ Срв. пак там, С. 100.

¹⁶ Срв. Plessner, Helmuth, *Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002.

¹⁷ Срв. Otnes, Peter, *Das Ende der Gemeinschaft?*, in: Schlüter, Carsten (Hg.) *Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und neue Theoreme*, Duncker und Humbolt, Berlin 1990, С. 66. и Bickel, Cornelius, „Gemeinschaft“ als kritischer Begriff bei Tönnies, in: Schlüter, Carsten (Hg.) *Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und neue Theoreme*, Duncker und Humbolt, Berlin 1990, С. 35.

¹⁸ Срв. Raulet, Gérard, *Die Modernität der Gemeinschaft*, in: Brumlik, M. (Hg.) *Gemeinschaft und Gerechtigkeit*, Fischer, Frankfurt a. M 1993, С. 81-83.

Очевидно е, че *Общност и общество* е смятана за противоречива творба, но опозиционните двойки на Тьонис неизменно бележат всяка научна дискусия около общността, а и до днес съответстват на популярната представа за общност като близки, топли, подкрепящи отношения, създаващи чувство за сигурност. От значение за дисертацията е именно тази емоционална положителна оценка за общността и съответно осезаемото неодобрение към инструментализацията на междуличностните отношения в обществото.

б) *Посттрадиционната общност*

На фона на така създадената представа за разбираното като традиционно отношение между индивид и общност, работата разглежда трансформацията, настъпила в това отношение в хода на напредващата модернизация и обвързва настъпилите промени с тенденциите към *рефлексивиране* и *ликвидност* (според термините на Улрих Бек и Зигмунт Бауман). С това дисертацията разглежда по-задълбочено споменатата вече представа за двуфазност на модерността, която характеризира гледните точки на двама водещи социолози.

Улрих Бек прави съпоставка между начина, по който в процеса на първата модернизация се утвърждава индустриалното общество и това как вследствие от втората модернизация възниква нов структурен модел, а именно *рисковото общество*. Докато през деветнайсети век процесът на модернизация се извършва спрямо традиционни представи и структури и завършва с трансформирането им в тяхната противоположност, то при втората фаза модернизацията протича спрямо себе си – трансформира едно считано за модерно състояние. Този тип процес Бек нарича рефлексивна модернизация, а новия модел общество нарича рисково, защото с напредването на собственото си развитие то само произвежда опасностите, които го грозят. Рефлектирането обхваща всички процеси, задвижени някога от първата модернизация – както например технологичния напредък, така и индивидуализацията. В хода на индивидуализацията в рамките на класическата модернизация настъпва редуцирането на традиционната домашна общност до буржоазното семейство.¹⁹ Именно то подлежи на трансформация и е сочено от статистическите данни като застрашено от изчезване вследствие на рефлексивната индивидуализация. В условията на рефлексивна индивидуализация отделният субект започва да носи самостоятелна отговорност за изграждането на своите социални връзки, които все по-малко подлежат на институционална регулация. Съществена разлика между фазите на

¹⁹ Срв. Beck, Ulrich, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, eBook Suhrkamp Verlag, Berlin 2016. С. 13, 22, 105.

класическа и рефлексивна индивидуализация е това, че след известен период на дискомфорт и дезориентация (Дюркем използва термина „аномия“) в процеса на разпада на традиционната общност настъпва приспособяване на индивида към новите условия, което най-често се изразява в интеграцията му в тясната семейна общност, докато подобно приспособяване не настъпва като следствие от рефлексивната индивидуализация според Бек. Субектът не преодолява аномичната фаза и остава да се лута между потребностите си от свобода и от сигурност.²⁰

Очевидна е близостта с теорията на Зигмунт Бауман за „течната“ модерност, според която индустриалното общество се характеризира със стабилни структури, докато течната модерност не търпи нищо трайно. Така за Бауман интересубективните отношения се превръщат в инструмент за постигане на индивидуални цели в условията на борба за себerealизация и повсеместен консуматорски морал.

Като продължение на теориите на Бек и Бауман се явява концепцията за посттрадиционна общност, предложена от Роналд Хицлер, Ане Хонер и Михаела Пфаденхауер, която отразява изместването на фокуса върху отделния индивид в процеса на формиране на общност. Наблюдавайки широк спектър от феномени – от субкултурни групи и младежки сцени до масови явления като public viewing и карнавал – те дефинират постмодерната общност като социално формирание, при което индивидите решават доброволно и на случаен принцип да се чувстват свързани за кратко или по-дълго, повече или по-малко интензивно с други индивиди, с които имат или предполагат, че имат, общи интереси.²¹ Този вид посттрадиционна общност или приобщаване (Vergemeinschaftung), отговаря на противоречивото отношение на постмодерния субект към общността и се опитва да удовлетвори едновременно стремежа му към самоопределяне и потребността му от считани за предикати на традиционната епоха ценности като сигурност, приемственост и връзка с корените. Въпреки нестабилната ѝ същност учените смятат, че интегративната функция на посттрадиционната общност може да се сравнява с тази на традиционната, като най-съществената структурна разлика спрямо нея е, че принадлежността към посттрадиционната общност е въпрос на съзнателно решение на индивида, а не е предопределена. Подобно на традиционната общност посттрадиционните феномени на приобщаване се характеризират с висок емоционален заряд. Хицлер, Хонер и Пфаденхауер се опират на теорията на Мишел Мафезоли за преоткриване на племето, като

²⁰ Срв. Lasch, Scott, *Individualization in a non-linear mode*, in: Beck, Ulrich, Beck-Gernsheim, Elisabeth (Hg.) *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, SAGE Publications, London - Thousand Oaks - New Delhi 2002, vii.

²¹ Срв. Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2008, С. 10.

емоционалната основа при нео-племето, съответно посттрадиционната общност, според тях има дори по-централно значение, отколкото при традиционното племе. Посттрадиционните практики на приобщаване се основават на стремежа към извънредно, ексклузивно съвместно емоционално преживяване, което от своя страна съответства на култовите ритуали при племето. Все пак докато при традиционното племе те имат функцията на заздравяване на общността, то при посттрадиционните форми на общност емоционалното обвързване трае кратко и се разпада лесно. След момента на разлагане в колектива, или *колективна ефервесценция* по Дюркем, участниците в общността се разотиват и дори е много вероятно да не се срещнат отново. Според Зигмунт Бауман подобни социални връзки само създават илюзията за споделен групов интерес, която трае докато отшуми въодушевлението. На свой ред Матиас Юнге смята, че тази динамика на разтваряне заличава и последните останки от социалната обусловеност на индивида. Според него мимолетните и нестабилни взаимоотношения, в които постмодерният субект встъпва, са функция на честите изменения на самоидентификацията му в процеса на постоянно търсене на себе си.²²

На базата на тези определения и оценки за постмодерната общност се стига до извода, че социологията гледа на този феномен по-скоро като на доказателство за разпада на традиционната общност. В същия смисъл Манфред Пришинг поставя въпроса дали този тип социални формирания решават проблема на постмодерния субект или съставляват част от него. Въведеното от него понятие *временна общност* има предвид онези считани за дълготрайни тесни общности, възникнали в процеса на класическата модернизация, които обаче в хода на втората модернизация също са загубили статуса си на стабилни връзки (брак, семейство).²³

2.2. Онтология на общността

а) Холизъм и индивидуализъм. Комуитаризъм и либерализъм.

Меодологическият холизъм изхожда от тезата за онтологична предпоставеност на общността. Според основния му постулат общността не е

²² Срв. Junge, Mathias, *Die Kollektive Erregung des public viewing*, In: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2008, С. 186.

²³ Срв. Prisching, Manfred, *Paradoxien der Vergemeinschaftung*, In: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2008, С. 46.

просто сбор от иденичностите на нейните членове и функционира според собствени принципи, които не са определени от индивидуалните им предразположености. Тази теза е поддържана от философи като Платон, Аристотел, Хегел, Маркс, Хайдегер. Противоположната позиция заема методологическият индивидуализъм, според чийто представители именно личностните особености на всеки един член на общността предопределят нейните качества, съответно свободното съществуване на индивида предхожда обединяването му в общност с други индивиди. Тази теза е ясно застъпена още от философи като Томас Хобс, Джон Лок и Жан-Жак Русо.

На тази теоретична основа почиват политическите движения на комунитаризма и либерализма. Според комунитаристите животът в общност е неотменна предпоставка за изграждането на стабилна идентичност, докато либералите виждат индивида като напълно способен сам да определя себе си и да се развива и смятат, че ако правейки това, той не вреди на другите, свободата му не бива да бъде ограничавана. И двете движения се опасяват от загуба, според комунитаристите в условията на модерното общество застрашена е общността, а според либералите отговорността и дългът към общото дело, които общността изисква, могат да нарушат индивидуалната свобода.

Екскурс

Представянето на посттрадиционната общност при Аксел Хонетсе стреми да достигне до най-стеснената възможна дефиниция, която да удовлетворява изискванията, както на комунитаризма, така и на либерализма. Той смята, че във философията на двете движения има повече сходства, отколкото на пръв поглед изглежда – според представителите и на двете страни, за гарантирането на безпроблемното функциониране на демократичното общество – т.е. за да бъдат гарантирани равните права на индивидите – е необходим някакъв обединяващ ги минимум под формата на споделени ценности. Тези споделени ценности се явяват критерий, според който всеки индивид получава признание. В хода на индивидуализацията обаче, подчертава Хонет, се променя механизмът на отдаване на признание – в класовото общество индивидът бива ценен като представител на съответната класа, докато в постмодерното получава признание, съответно на собствените му индивидуални заслуги и качества. Според Хонет посттрадиционната общност трябва да функционира на принципа на симетрична солидарност между членовете ѝ, което не означава всеки да бъде ценен в еднаква степен, а всеки да получава в равна степен правото, постиженията и

способностите му да бъдат ценени, така че той сам да може да си изгради положителна самооценка.²⁴

Нормативното понятие на Хонет за посттрадиционна общност се различава от дескриптивното определение на групата учени около Хицлер, но то също държи сметка за това как индивидуализацията повлиява формалните и качествени характеристики на общността в постмодерната епоха.

б) Конституиране на общността

Усещането за загуба на общността може да бъде разглеждано не само като характеристика на модерната епоха, но и като аисторичен белег на общността като онтологична категория. Усещането за заплаха има консолидираща роля за общността и заедно с формулирането на обща кауза (*Anliegen*) представлява основен механизъм за конструирането ѝ. Представата за застрашеност стабилизира общността отвън, като, образно казано, тласка членовете ѝ към общностното ядро, към което те са привлечени и в резултат на стремежа им към утвърждаващи преживявания (усещане за подкрепа, разбиране, приемане).

Други важни елементи от процеса на формиране на общност са нейните имагинерност и мистика. Чрез митове за основаването ѝ и споделени разкази за героично минало се създава чувство на гордост и дълг, а чрез следването на традиции и изпълняването на ритуали се актуализира чувството за принадлежност.

Отграничаването от външния свят и героизирането обаче имат и друга страна – общността, приемаща другите като заплаха, е не само дефанзивна, но и агресивна. При това агресията ѝ би могла да се насочи не само към външни елементи, а и спрямо всякакви опити за дестабилизация отвътре, а като такива биха могли да се тълкуват всякакви белези за различие и несъгласие. Това превръща общността в особено противоречива форма на съвместно съществуване и е причина за скептичността и опасенията относно идеализирането ѝ. Вече беше спомената критиката на Хелмут Плеснер към Фердинанд Тьонис, а възгледът на Плеснер, че дистанцията на обществените отношения е не по-малка антропологична необходимост от близостта на общностните²⁵ хвърля мост към възгледите на Марк Оже, според когото между индивидите е наложително да съществува гарантирана степен на дистанция,

²⁴ Срв. Honneth, Axel, *Posttraditionale Gemeinschaften. Ein konzeptueller Vorschlag*, in: Brumlik, M. (Hg.) *Gemeinschaft und Gerechtigkeit*, Fischer, Frankfurt a. M 1993, С. 260–273 и Honneth, Axel, *Anerkennung und moralische Verpflichtung*, in: *Zeitschrift für philosophische Forschung* Bd. 51 Н 1 (jan-mar 1997) С. 25–41.

²⁵ Срв. Auge, Marc, *Die illusorische Gemeinschaft*, Matthes und Seitz, Berlin 2015, С. 12.

която да осигурява свободата им да общуват помежду си, както намират за добре. Както твърди Вивиан Лиска, всеки, който изрече „ние“ обещава сигурност, но едновременно с това става опасен.²⁶

Очевидно е, че комбинацията от същностната амбивалентност на общността и нейната дестабилизация поради дълбоките обществени трансформации, свързани с процеса на модернизация, усложняват състоянието на нейната криза. Представената по-долу концепция на Жан-Люк Нанси и Морис Бланшо, търси такъв модел общност, който има достатъчна интеграционна сила, без да заличава индивидуалните характеристики на отделните членове.

в) *Деконструкция на общността. Жан-Люк Нанси и Морис Бланшо*

Жан-Люк Нанси неведнъж ясно защитава тезата, че социалността е вродена характеристика на индивида и неговото съществуване е неизменно съществуване в общност. По този начин той не се опитва да идеализира общността като самоцел и не престава да държи сметка за нейния потенциал да изравнява индивидуалните различия до една хомогенна цялост. Именно затова критикува Хайдегер, който също определя битието като съвместно (*Dasein als Mitsein*), но различава същностен (*eigentlich*) и несъщностен (*uneigentlich*) модус на съвместно съществуване и определя същностното съвместно съществуване като единствено възможно в рамките на народа (*Volk*) и осъществимо най-вече в героичната борба и смърт в негово име. При Хайдегер общността познава единствено логиката на разтваряне в цялото. Нанси предлага междинен модус на съществуване между *eigentlich* и *uneigentlich*, който нарича *Mit-da-sein* и определя като заедността като близост (разграничаване и различаване) на множество битиета (*Mit als Nähe (Angrenzung und Unterscheidung) von vielfachen Da*).²⁷ С това цели да подчертае, че в рамките на общността неразличимостта на индивидите един от друг трябва да е само относителна, а цялостното припокриване на гледните им точки – само тенденциозно. За Нанси общността не бива да се идентифицира с конкретна субстанция (както при Хайдегер се случва с народа). Двата превода на понятието на Нанси за *Communauté désœuvrée* на немски език – по-свободният *die undarstellbare Gemeinschaft* (неизобразимата общност), и по-точният, но несвойствен за езика *die entwerkte Gemeinschaft* – са от голяма полза за разбирането на същността на понятието. За целите на автореферата използвам превода *обезпредметената общност*, който намирам за най-точен еквивалент на *entwerkt*, съответно *désœuvrée*. Общността на Нанси

²⁶ Срв. Liska, Vivian, „Wir“ sagen. Zur Frage der Zugehörigkeit und Gemeinschaft, in: Charim, Isolde (Hg.), *Lebensmodell Diaspora. Über moderne Nomaden*, transcript, Bielefeld 2012, С. 175:

²⁷ Срв. Nancy, Jean-Luc, *Singulär plural sein, diaphanes*, Berlin 2004, С. 151–159.

няма субстанция, предмет, изобразимо ядро. Тя се изразява в споделяне (Mitteilung) без предмет на споделяне.²⁸

Мотивът за обезпредметяването подема и Морис Бланшо в своята книга *La Communauté inavouable*, която пише в отговор на статията на Нанси. При Бланшо чрез обезпредметяването предметът престава да принадлежи към реда на завършените неща, но и не бива причислен към този на завършените – не му липсва нищо, въпреки, че нещо му е отнето. Но за него дори това определение на общността твърде много се базира на предмета. Бланшо се опитва да заобиколи понятието *общност* чрез паралогични определения като „споделяне на несподелимото“, „познание в заблудата“, „незавършена тоталност“, „безсилна сила“. Според Нанси подобен подход не е просто отричане на общността, а единственият възможен начин за доближаване до нейния смисъл.

2.3. Изследване на общността в литературоведски разработки

Общността, амбивалентността и границите ѝ често са, както вече стана ясно, обект на дискусии в социалните науки и философията. В литературоведските изследвания и особено в германистичните студии това не е така и заниманието с темата за общността е по-скоро рядкост. Това наблюдение е подкрепено от хипотезата на Марго Бринк и Силвия Прич, че вероятно тази липса се дължи на идеологическата натовареност на понятието, свързана с историята на Германия. Бринк и Прич работят в полза на отърсването от този идеологически товар и през 2010 г. организират конференция, посветена на общността като обект в литературата, а след това събират докладите в сборник, озаглавен *Общност в литературата. За актуалността на поетическо-политическите интервенции*.²⁹ На част от въпросите, поставени в него, настоящото изследване също търси отговор: как в литературата е представено отношението между сингулярности и общност, какви митологизации, но и алтернативни форми на съвместното живеене са изобразявани, как откритията, направени в полето на литературата, могат да бъдат продуктивни за актуалните дебати относно устройството на съвременното общество и да допринесат към научните теории. Настоящото изследване се опира на научния принос от тези наблюдения, като се отклонява или продължава някои техни линии. Сборникът

²⁸ Срв. Nancy, Jean-Luc, *Die verleugnete Gemeinschaft*, diaphanes, Berlin 2017, С. 25.

²⁹ Brink, Margot, Pritsch, Sylvia (Hg.), *Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen*, Königshausen und Neumann, Würzburg 2013.

обхваща литературни произведения от началото на процеса на модернизация до първите години на 21. век, а дисертационният труд се фокусира върху кратък период веднага след този. В сборника въпросът за общността е изследван от гледна точка на две функции на литературата – като медия на рефлексията върху общността и, на базата на деконструктивизма, като медия на самата общност, т.е. общността в литературата и общността чрез литературата. Настоящият труд е посветен на изследването на първата литературна функция, също заимства изводи от деконструктивистките теории като например настояването им върху неизобразимостта на общността. От особена полза за изграждането на дисертационните тези се оказаха докладите на Марго Бринк и Волфганг Асхолт, които също определят общността като кризисно понятие, чиято литературна репрезентация се осъществява на фона на големи обществени промени. Бринк и Прич говорят за общността като *странстваща концепция* – между епохи, култури, дисциплини и медии. Настоящата дисертация разгръща подобна линия в по-широк мащаб – разгледани са различни етапи от развитието на идеята за общността от края на 19. век до наши дни и са използвани достиженията на различни дисциплини.

Необходимо е да се подчертае обаче, че предложеното тук изследване се ограничава в рамките на западната култура за разлика от по-широко ориентирани литературоведски наблюдения, фокусирани върху отношенията между по-големи етнически общности или в рамките на диаспората. Настоящото изследване не се фокусира върху големи културни общности, но ползва идеи от подобни студии. Като разширяващо перспективата на настоящата работа изследване от такъв характер е посочен трудът на Вивиан Лиска върху творчеството на Кафка, *When Kafka says We: Uncommon Communities in German-Jewish Literature*. Тя заключава, че в литературата няма нужда противоречивостта да бъде избягвана: Именно тази основополагаща характеристика на литературата я прави способна да достигне и разкрие стратегия за преодоляването на кризата на общността – не като отрича противоречивата свобода, с която субектът се сдобива в процеса на индивидуализация, а като проучва възможности за нейното положително влияние върху качеството на връзките му.

Дисертационният труд на Фридерике Гьосвайнер върху самотата в произведенията на млади немскоезични автори е разпознат като значим за целите на това изследване.³⁰ Освен тематичната близост, разработката на Гьосвайнер служи като аргумент за изходната теза, че заниманието с литература от толкова кратка времева дистанция не само е наложително с оглед на

³⁰ Gösweiner, Friederike, *Einsamkeit in der jungen deutschsprachigen Literatur der Gegenwart*, Studienverlag, Innsbruck 2010.

спецификите на епохата, но и може да бъде в състояние да достига до валидни изводи.

3. Кризата на общността в литературните произведения

Извънлитературният контекст в следващите, аналитични глави продължава да бъде поддържан и реконструиран чрез кратки уводи, които специфицират връзката между теоретичната и аналитичната част на изследването, а всяка от тях завършва с обобщение на изводите от литературните анализи.

3.1. Индивид и общност: принадлежност и дистанция

Разглеждането на темата за общността през перспективата на тревогите и надеждите на самотния индивид е оправдано не само поради тенденцията към индивидуализация на обществото. От методологическа гледна точка е сложно феномен като общността, който съдържа в такава степен елемент на самовъобразяване, да бъде анализиран отвътре. Според Марк Оже понятието общност не означава нищо, докато не бъде деконструирано, докато не се направи опит да се разбере какво значи то за отделните индивиди. Въз основа на теорията на Норберт Елиас, противопоставянето на общност и индивид, а с това и разграничаването на проблемите им, се разглеждат като само един от възможните подходи. Според Елиас това противопоставяне, което в епохата на модерността е считано за естествено, всъщност има инструментален характер и не трябва да се възприема като антропологична даденост. При отношението между индивида и групата според него не става въпрос за напрежение и противопоставяне, а за баланс между *аз-идентичността* на субекта и неговата *ние-идентичност*. Следователно понятията *индивид* и *общество* (Елиас говори за общество, като най-общо има предвид интеграцията на индивида сред други индивиди) се отнасят до различни аспекти на човешката същност, а не се различават помежду си в онтологичен смисъл – не съществува *аз-идентичност* без *ние-идентичност*, единствено балансът между двете е променлив. Зигмунт Бауман и Аксел Хонет също подчертават, че себerealизацията е дълбоко зависима от общностните отношения, макар че не подминават въпроса за проблемната зависимост между свобода и сигурност в рамките на общността. Според Бауман любовта към себе си, която е основна предпоставка за (щастлив) живот е немислима без любовта на другия, той гледа на загубата на общност като на загуба на идентичност. Същата взаимозависимост между индивид и

общност се съдържа в определението на Хонет за социално признание. Признанието в рамките на общността е минималната необходима предпоставка за развитието на здравословна самооценка. Липсата на социално признание наранява морално индивида, Хонет различава три вида морално накърняване на личността в социума: Когато е наранена физическата му неприкосновеност, индивидът е лишен от чувството, че може да гарантира добруването и оцеляването си; когато е мамен или подвеждан, неговата способност за трезва преценка бива подценена, а когато значимостта на качествата и способностите му за групата не е призната, това може да доведе до тоталната му изолация. През тази призма са разгледани романите *Mitten im Land* и *Der Winter tut den Fischen gut* и сборника с разкази *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes*.

a) Романът „Mitten im Land“ (2016) на Бастиан Асдонк

Художественият дебют на медийния експерт Бастиан Асдонк е интерпретиран на фона на високата му степен на актуалност, като обаче на преден план се извеждат не толкова злободневните, колкото по-универсалните наблюдения на романа относно отношението между индивид и общност във времето на „рефлексивната модерност“. Произведението тематизира дясната радикализация на западното общество, която политолози определят като най-значимата социално-политическа тенденция в началото на двайсет и първи век. Романът не се ограничава до разкритикуването ѝ като назадничавя и агресивна идеология, а изследва причините за популярността ѝ дори сред образовани и добре осигурени членове на обществото, които досега са били считани за неподатливи на подобни антидемократични идеи.

В центъра на сюжета е именно такъв персонаж – градски човек, който, разочарован от егоцентризма и интригантството, породени от отношенията на жестока конкуренция между индивидите и физически и психически изтощен от забързания начин на живот, характерен за метрополиса, решава да заживее в усамотена къща на брега на езеро в близост до малко село и да се прехранва с устойчиво биологично земеделие. Формалните характеристики на текста и детайлите от съдържанието са насочени изцяло към това да създадат образа на герой с прогресивно мислене, който трезво и критично анализира ситуацията си и е решен на ново начало. Той си дава сметка за възможните трудности, които го очакват, и се опитва да им противостои докато последователно преследва ясно формулираната цел да води независим, „прост“ живот. Чрез необичайната за наратива употреба на сегашно време в комбинация с перспективата на разказвач от първо лице се внушава усещането за непосредственост на действието. Това

заедно с подробното описание на дейности от ежедневието на героя, проследени почти в реално време стъпка по стъпка, изгражда медитативното настроение на творбата, което от своя страна създава впечатлението за будно и възприемчиво съзнание на героя. А активната саморефлексия на разказвача отваря широк достъп до мислите му. Без да се самозаблуждава, той признава пред себе си, че макар да е очаквал изолацията и самотата да му създават дискомфорт, не е предвидил в достатъчна степен силата и последиците от тяхното влияние. Въпреки това подновяването на живота в града за него не представлява алтернатива. В романа краткото му завръщане, свързано с уреждането на някакви документи, е описано като мъчително преживяване. На това място в текста разконцентрирането и замъгляването на съзнанието се свързва за първи път с опасност – протагонистът изпива значително количество алкохол, а след това шофира обратно към новия си дом. От този момент нататък в романа връзката между намалената критичност и бдителност, замъгляването на преценката, прекъсването на саморефлексията и нещастията, сполетяващи разказвача, става още по-явна. Той се влюбва в първата млада жена, която среща в селото и остава безкритичен към всички предупредителни знаци за враждебността и агресивността на местните жители спрямо “чуждите“. Макар че се възмущава от тяхната склонност към насилие и антидемократични им агитации (възгласите „Демокрацията загрозява“, пречупеният кръст, оформен сред посаденията в полето), той не предприема нищо, разконцентриран от мислите за момичето. А в нощта, в която е нападат и пребит почти до смърт в дома си, е под влиянието на употребата на наркотик, до който е прибегнал в момент на слабост, т.е. отново в момент, в който преценката му е била компрометирана.

Същинските последици от отказа от критично мислене обаче се изразяват в тоталното отстъпление на героя от неговата воля за самоопределяне и демократичните му убеждения. Този обрат е повлиян от огромното въздействие, което оказва върху него престоят му в общността на местни фермери, където, изплашен и отчаян, намира убежище. На това място в текста саморефлексията на героя става все по-оскъдна, а мотивацията на действията му – все по-неясна за читателя, който досега е имал непосредствен достъп до вътрешния свят на разказвача. Метафората за фермата, изгряла в непрогледния мрак като Полярната звезда, символизира заслепението на героя, и то не без ирония, ако се вземе предвид функцията на Полярната звезда да дава ориентация. Изведнъж героят се доверява на напълно непознати хора и се стреми да им се хареса, без сам да разбира защо. Той само регистрира, но не критикува авторитарното устройство на фермерската общност и склонността на членовете ѝ към идеализиране на корените, миналото, собственото за сметка на външното, непознатото и съвременното. За да получи правото да принадлежи към групата

им, приема условието да не задава никакви въпроси, макар че става ясно, че Якоб, главата на общността, разполага с информация за Мая, момичето, в което протагонистът е влюбен и за чиято съдба е много разтревожен, след като не успява да я открие след нощта на нападението. Накрая героят я вижда сред нападателите си, като всички те са добре дошли в дома на Якоб. Шокът от това разкритие е интензивен, но нетраен. Само след кратък разговор Якоб успява да го убеди, че местните жители всъщност са се страхували от него и, нападайки го, са се опитвали да защитят общността си. Убеждава го и в това, че между него и тях няма чак толкова голяма разлика, като посочва начина, по който след нападението героят се е опитал да се защити, ограждайки къщата си с електрическа ограда и камери за видеонаблюдение, и му напомня, че самият той е наранил местен младеж в стремежа си да гарантира неприкосновеността на дома си. Романът завършва със сцена, в която разказвачът, в компанията на Мая, всеки момент очаква да приеме в дома си мъжете, които са го нападнали, за да му помогнат да възстанови изпотъпканата от тях градина.

Анализът настоява, че този завършек трябва да се приема като абсурден и в никакъв случай като оправдание на компромиса със собствените убеждения на всяка цена в името на общността, още по-малко като утвърждаване на враждебността на общността спрямо различния като консолидиращ принцип. Като аргумент в подкрепа на това, анализът вижда начина, по който в романа първо последователно се изгражда един образ на героя, който е несъвместим с действията му след това – усилията да се направи възможна идентификацията на читателя с разказвача, така че действията на героя по-късно да бъдат приети като несъвместими с изградения характер и да имат отчуждаващ ефект. Финалът се тълкува като ироничен израз на позицията, че единствено в опита за автономно определяне на собствения живот, който незадължително изключва интеграция в общност, но би трябвало да предвижда и приема самотата като възможност, индивидът се доближава до идеалите за свобода и демокрация. Произведението се разбира и като критика на съвременното общество, в което при условията на ликвидност, конкуренция, морална дезориентация и липса на солидарност, за субекта е по-трудно, а същевременно по-важно от всякога, да съхрани своята автономност. Защото именно в условия на обществена криза, идеализацията на общността осъществява опасния си потенциал.

б) Романът „Der Winter tut den Fischen gut“ (2012) на Анна Вайденолцер

Докато Бастиан Асдонк тематизира високата цена, която героят плаща, за да принадлежи към общност, Анна Вайденолцер насочва вниманието към

последниците от социалната изолация. Романът изобразява критичното състояние на индивида, от една страна, неспособен да отговори на високите изисквания на капиталистическото общество за гъвкавост и конкурентоспособност на трудовия пазар, от друга, лишен от подкрепата и сигурността на живота в общност. Произведението изследва зависимостта между социалното признание и способността за изграждане и съхранение на собствената идентичност.

В началото на анализа, който, както при предишното произведение, интегрира преразказ на сюжета, тъй като се допуска, че творбите са по-скоро непознати на публиката, заедно с описание на нейната ситуация е заявена тезата за противоречието, което характеризира образа на протагонистката Мария Беренбергер: живееща в пълна самота след смъртта на съпруга си и загубата на работата си, на границата между депресия и загуба на разсъдък, тя се бори с вътрешното си противоречие между характерната си интровертност, чувство за непринадлежност към света и потребността си от човешка близост и социално признание. В хода на интерпретацията често се привеждат нови аргументи от текста в подкрепа на това, че подобно противоречие е налице, но към значението му за разбирането на романа анализът се връща на по-късен етап. На това място изложението се концентрира да опише в какво се изразява особеността на героинята и какво дава основание да се мисли, че тя е на път да изгуби здравия си разум (симулира, например, телефонни разговори, отглежда попови лъжички, повтаря наизустени, случайно доловени изречения), като по този начин всъщност се онагледяват последниците от нейната социална изолация.

Уволнението на Мария има за нея характер на предателство от страна на дългогодишния ѝ работодател, като при това е била дори финансово ощетена. Към съпруга си Мария вероятно не е таила особено топли чувства, въпреки че е била лоялна. Става ясно, че Мария по-трудно преживява загубата на работата, отколкото тази на съпруга си. Обяснението за тази необичайна диспропорция романът е заложил в степента (или отсъствието) на получаваното социално признание, от което протагонистката се нуждае.

В следващата стъпка на интерпретацията тези обстоятелства се доизясняват – от самото начало връзката на Мария с Валтер, съпруга ѝ, не е била особено удовлетворяваща. (Той ѝ предлага да се оженият с думите: „Не знам как ще живея с теб, но и без теб не става.“) Впоследствие неговото пренебрежително отношение прераства в грубост и физическа агресия, но Мария намира вътрешна сила въпреки това да го подкрепя в нелепите му имитации на Елвис, да преглъща срама си и да му помага да слиза от сцената на някой бирен фестивал, след като е бил освиркван и изгонен. Докато тя намира опора и признание на работното си

място, където се чувства като част от общност.³¹ Мария разполага с достатъчно психическа сила да понесе нещастieto в личния си живот. Очевидно е, че протагонистката си дава сметка за недостатъците на Валтер от момента на първата им среща – в текста това е изразено чрез вътрешната реч на героинята – в анализа се поставя въпросът какво я кара да се примирява с това положение. Обяснението, че след като младежката ѝ любов към Едуард завършва с разочарование, Мария страда от комплекса на жертва и е готова да се примири с всякакъв вид внимание, е отхвърлено, като аргумент се посочва онази типична за героинята дистанцираност към света, която е заявена още в началото на анализа на произведението. Загърбвайки света, Мария изглежда самоуверена, сякаш не е напълно убедена, че иска на всяка цена да принадлежи към него. Мечтае да е певица, но да пее сама за себе си, слушайки радио, ѝ е напълно достатъчно; във вътрешния ѝ свят прозаичното ежедневие е поетизирано – в статичното електричество открива магия, уриниращите на брега на реката мъже ѝ изглеждат меланхолично загледи в хоризонта; обича дървета – най-много ѝ харесва букът, за да расте той има нужда от много място и не може да се развива, притиснат от други дървета. Тук в анализа продължават да се привеждат аргументи в полза на това, че Мария още от дете се характеризира с някаква особеност и самодостатъчност – тя никога не е приемала присърце ролята на голяма сестра, не очаква с ентузиазъм родителите ѝ да доведат новото бебе вкъщи. Като възрастна също би предпочела да прекара сама Коледа, вместо да гостува на семейството на сестра си, която в романа остава безименна. От друга страна, за Мария външният свят се свързва и със заплахата, нараняване на личното ѝ пространство – домоуправителят веднъж ѝ казва, че смъртта на дърветата се дължи на лошото влияние на околната среда. Особено голяма нужда да се защити Мария изпитва, когато посещава бюро по труда, където се чувства унижена. Единственият начин да съхрани достойнството си, тя вижда в отказа да приеме произволна работа и вместо това да настоява, че е обучена да работи като продавачка на луксозен текстил. След няколко посещения престава да ходи повече на срещите, като рискува да остане без всякакви средства за препитание. Точно в чакалнята на бюро по труда Мария прочита един цитат, който е ключова метафора за начина, по който се чувства, уволнена от работа и лишена от социално признание – като изчерпана орница, набраздена от човешката експлоатация и изоставена.

Тук причината за вътрешното противоречие, споменато в началото се изяснява - до голяма степен Мария си е самодостатъчна, но за да успее да запази здравословна самооценка и въобще да удържи идентичността си, тя се нуждае от

³¹Това твърдение се потвърждава с цитати: „Мария, какво щях да правя без Вас“, казва господин Вилерт понякога и Мария знае, че той има предвид и нея, когато казва „бутикът ни върви добре“ (W S. 167). Всички цитати от произведенията в автореферата са в превод на дисертантката. В.В.

утвърждаваща интерсубективна връзка. Докато я е намирала на работното място, тя е имала чувство за пълноценност, но след загубата ѝ е застрашена да загуби идентичността си.

Като важен детайл от романа е изведено обстоятелството, че според литературата за самопомощ, която Мария чете, всеки сам е причина за неуспеха си и ако не успява да постигне успех, то значи не се старае достатъчно. Така е разчетена и имплицитната критика на съвременното общество, в което индивидът е натоварван с цялата вина в случай, че не е в състояние да се справи сам с всички предизвикателства. Анализът обръща внимание на присъствието на множество епизодични самотни персонажи, които като Мария са изтласкани на ръба на обществото и не разполагат с никаква възможност да запазят достойнството си, още по-малко да си възвърнат социалното признание.

Поради хода на разказване на историята от настоящето към миналото, не става напълно ясно дали Мария ще успее да преодолее изолацията с помощта на собствени ресурси. Макар че финалът остава отворен, посоката на разказване е интпретирана като израз на предопределеността на събитията и обречеността на героинята да завърши живота си със самоубийство като своя чичо, чийто думи чете като малка в края на романа. Анализът стига до извода, че без патос и сантименталност произведението изобразява както зависимостта на индивида от признанието на общността, така и парадоксалната му безперспективност и уязвимост в индивидуализираното общество.

в) *Разкази от сборника „Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes“ (2011) на Клеменс Й. Зец*

Разказите от сборника са обединени от последователна концепция за форма и съдържание. Благодарение на множество интратекстуални препратки, повтарящи се мотиви и фрагментарния си характер те образуват едно херменевтично цяло, като всеки поотделно допринася към картината на мрачен свят, в който абсурдното, деформираното и ексцесивното определят нормата. Персонажите са объркани и самотни чудаци, свързвани от усещането за отчаяние и безпомощност. В тази връзка и мотото на сборника - „Attention! When the train is not stopped it will be constantly moving“ – още в самото начало препраща към абсурдността, безизходицата и усещането за безсмисленост. Първото изречение от първия разказ чрез необичайни метафори описва атмосферата на „тъга, безумие и самота“, която властва в целия сборник. Отделните разкази са обединени в няколко тематични полета, които разкриват

отделни страни на кризата в отношенията между индивид и общност: връзката между деца и родители, влиянието на травмите от отсъствието на близост с майката върху целия живот на индивида, самотата на особняците.

Образът на изоставеното, беззащитно и тормозено дете е централен за целия сборник. Именно разрушаването и компрометирането на считаната за най-топла, любяща и подкрепяща общност – тази, в която човек се ражда – е предпоставката за отчаянието, уязвимостта и самотата, които в сборника придобиват статут на трансцендетно човешко състояние. Подробно е разгледан първият разказ *Milchglas* (Млечно стъкло), в него е изобразен, както тоталният разпад на изначалната общност между родители и дете, така и механизмът на репродуциране на насилието, преживяно в семейството. Разказът се занимава с последиците от лишението от обич възпитание и отказа на възрастните да поемат отговорността да насочват и водят детето в един непроницаем и враждебен свят. Вследствие на това децата се превръщат в агресивни, невротични и стресирани хора, които не могат да различават добро от зло и формират ценностна система, основана на правилото на по-силния. Десетгодишният Феликс пребива своя приятел, само защото може да го направи, след това от своя страна става жертва на наказанието на родителите, приложено от по-големия му и силен брат. Фактът, че именно брат му осъществява наказанието под формата на тежък побой, насочва вниманието върху повторемостта и репродуцирането на модела на възпитание. Символичното и реалното насилие над деца са основна тема в целия сборник, както потвърждава анализът на още няколко разказа – *Das Gespräch der Eltern in Hänsel und Gretel* (Разговорът между родителите в „Хензел и Гретел“), *Condillac* (Кондиак), *Kleine braune Tiere* (Малки кафяви животни) и *Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes* (Любов по време на гастрол на Малицадското дете), разказа, дал заглавието на целия сборник.

В разпадането на общността от деца и родители в разказите на Зец може да се открие корена на патологичното отношение на цялото общество към слабите и беззащитните. Следствията от деформирането на семейната общност (връзката майка-дете) са видими и в разказите *Die Vase* (Вазата) и *Mütter* (Майки). В разказа *Mütter* свеждането на майчината загриженост до услуга, за която възрастни хора плащат, говори както за радикалния разпад на връзката майка-дете и непреодолимата травма, която той нанася, така и за масовостта на този проблем. В разказа *Die Vase* парадоксално травмата от липсата на майчината любов и одобрение се превръща в причина за тиха солидарност между непознати.

Липсата на родителска топлина и подкрепа в детството е имплицирани в образите на възрастни особняци, живеещи в изолация и самота. Такива са

героите в разказите *Die Visitenkarten* (*Визитните картички*), *Das Riesenrad* (*Виенско колело*), *Kleine braune Tiere* (*Малки кафяви животни*) и *Charakter IV* (*Характер АйВи*). В *Die Visitenkarten* визитните картички на героинята Мартина са нападнати от странен вид „зараза“ – обезобразени са от зловонни мехури. В крайна сметка заразата се разпростира върху всички вещи, пари и документи на героинята и това води до загуба на работата ѝ и пълното ѝ изключване от обществото. Разказът е алегория на всепоглъщащата самота, която в крайна сметка застрашава съществуването на индивида. Въпреки че Мартина е представена като саможива по природа, без да е част от никаква общност, тя е неспособна да удържи идентичността си. Вътрешният баланс, който намира в малките си странности и страстта по музиката, се оказват недостатъчни да осигурят съществуването ѝ. По подобен начин Тревор, героят в разказа *Charakter IV* вярва, че може да живее в абсолютна самота на отделна планета. Единственото, от което той има нужда, е партньор, с когото да разговаря за музика, затова се е заел с направата на робот за тази цел. Впечатление правят вниманието и съзнателността, с които героят подхожда към задачата. Приема ролята си на създател с голяма отговорност и размишлява по какъв начин трябва да запознае робота с музиката, така че да създаде у него базисно доверие към света и живота, за да може да понесе по-сложни и вълнуващи музикални произведения. Тревор обаче е обречен на неуспех, защото му липсва именно онова, на което се опитва да „научи“ робота си – той всъщност не е загърбил намекнатите в текста посредственост и студенина на обществото, заживявайки на самотна планета, а се опитва да се скрие и защити от тях във вътрешността на едно преспание. По аналогичен начин героинята от разказа *Das Riesenrad* прекарва живота си почти без да напуска жилището си – контейнер, въртящ се с огромното Виенско колело, на което е окачен. Тя копнее за близост и топлина, но е неспособна дори да поддържа близост със сестра си, влюбена е дори, но е твърде уязвима и крехка, за да може да създаде връзка.

Чрез фантастичните елементи и неочаквани обрати безизходицата и отчаянието са отразени по вариативен начин в разказите, но във всички тях причина за нещастieto на фигурите е липсата на общност. Самотата и изолацията на героите са толкова всеобхватни и тотални, че изглеждат метафизични. От друга страна обаче в много от разказите се прави съвсем явна и подчертана референция към настоящето, което позволява причините за самотата и нещастieto на героите да се търсят в устройството и характеристиките на съвременното общество. Негова алегория се съдържа в разказа *Малки кафяви животни*, в който сюжетът на една електронна игра представя общността и родителството като товар, затрудняващ играча. От друга страна, Рейгън, създателят на играта, мечтае да бъде баща. Разказът кодира именно многократно подчертаната амбивалентност на общността.

Общността в разказите на Клеменс Зец е представена като предмет на копнеж и същевременно с това източник на страх и нещастие, заплаха за индивидуалните личностни проекти. Така те отново препращат към разклатените ценности в „течната“ модерност. Важно наблюдение за общите изводи на дисертацията е, че въпреки това, представата за свързаност с другите, за топлота и приютеност присъства в съзнанието на героите: при Феликс (*Milchglas*), който копнее за вниманието на родителите си, при Моника (*Das Riesenrad*), която е влюбена, при Филип (*Die Mütter*), който се нуждае от майчината грижа, при Тревор (*Character IV*), който иска да сподели с някого страстта си и при Рейгън (*Kleine braune Tiere*), който мечтае да има деца.

г) *Бастиян Асдонк, Анна Вайденхолцер, Клеменс Й. Зец: обобщение на изводите от интерпретацията на отделните произведения*

И трите произведения тематизират самотата на нашето съвремие, придобила измеренията на масов проблем и превърнала се в синоним на (физическа) заплаха за съществуването – постмодерната самота, която е кризисно състояние. Индивидът, непринадлежащ към общност, е лишен не само от утвърждаващите преживявания на сплотеност, взаимност, топлота и подкрепа, а и от чувството на сигурност, и то в един усещан като крайно враждебен свят.

Налага се заключението, че както цената на принадлежността към общност, така и липсата на такава може да бъде загубата на идентичност. Героят на Бастиян Асдонк жертва хуманните си принципи и изоставя решимостта си за автономно самоопределяне – в епохата на масова самота общността е абсолютизирана като привилегия и специално право. Мария Беренбергер е поставена в парадоксалната ситуация, че ако се опита да съхрани достойнството си, отказвайки да приеме унижителна според нея работна позиция, всъщност задълбочава изолацията си и се лишава от социалното признание, необходимо, за да запази вътрешния си интегритет. В лицето на отчайващата непроницаемост и враждебност на света персонажите на Клеменс Зец се капсулират в себе си, прекрачвайки отвъд ръба на нормалността.

Особено значим за дисертацията е изводът, че героите, разчитайки единствено на собствените си сили, все пак се опитват да организират живота си по някакъв смислен за тях начин или поне са в състояние да идентифицират като причина за нещастията си отсъствието на утвърждаваща общност. В *Mitten im Land* героят търси смисъл в простото, самоорганизирано съществуване с

методичност и последователност. Както вече е отбелязано, Мария не се примирява с каквато и да е работа, а дори и героите в разказите на Зец търсят устои в особеностите и страстите си. При това опитите им да противостоят на изолацията си кореспондират с осъзнаването на общността като ценност. Разказвачът на Асдонк, макар и разочарован от инструментализираните връзки в постмодерното общество, не отрича живота в общност и е предразположен към интересубективен контакт (въпреки, че приобщаването му не е интерпретирано като успех, трябва да се има предвид значението на общността за героя). Структурата на романа на Вайденолцер, макар че първоначално е приета като израз на обречеността на героинята, е интерпретирана и като знак за хипотетичната възможност Мария да успее да започне на чисто и да преодолее изолацията си – романът започва, а историята хронологично приключва с това как тя получава писмо от бутик, където е кандидатствала за работа, а малко преди това, съседката ѝ е видяла в следите от кафето ѝ успешно бъдеще. Фактът, че Мария след дълъг период на абсолютна изолация изобщо е осъществила междуличностен контакт, също е знак за волята ѝ да се интегрира. Мотото, под което са обединени разказите на Клеменс Зец, освен безизходица, имплицира и възможността тя да бъде преодоляна чрез целенасочени действия – влакът ще се движи докато не бъде спрял от някого по някакъв начин. Освен това незавършената структура на разказите – всички остават с отворен финал – не изключва напълно някакъв обрат, колкото и малко вероятен да е той. Интерпретирани по този начин, съответните произведения могат да допринесат към дискусията за общността с наблюдението, че култът към индивида, който в теорията е приеман като главна причина за социалната дезинтеграция, би могъл да бъде погледнат в нова светлина. Разгледаните в тази глава произведения маркират междинен стадий в развитието на отношението между общност и индивид, в който проличават възможността и по-скоро необходимостта от откриването на нов баланс.

3.2. Общността на двойката

Линията на заключението от предходната глава е продължена при анализа на романите *Runterkommen* (*Упадък*) от Катрин Зедих, *Replay* (*Реплей*) от Бенямин Щайн, *Mobbing* (*Мобинг*) от Анете Пент и *Das Amerikanische Hospital* (*Американската болница*) от Михаел Клееберг. Интерпретацията им е разделена в две части според това до каква степен героите в тях успяват да се справят с предизвикателствата на индивидуалистичния начин на живот, характерен за времето, така че да успеят да съхранят или изградят общност. Визираната в тази

глава общност е любовната двойка между мъж и жена. Като аргументи за този избор са приведени наблюденията на Антъни Гидънс, Улрих Бек и Томас Мюлер-Шнайдер за трансформацията и статуса на любовните отношения в условията на „рефлексивната модерност“³². Според Бек любовната връзка е абсолютен израз на индивидуализацията³², защото представлява такава форма на интерсубективни отношения, която осигурява на индивида опора в неблагоприятните условия на модерната ликвидност и същевременно предлага точно необходимата степен на свобода, така че субектът да не се чувства ограничен в самоопределянето си. В теорията за интимността на Антъни Гидънс тази теза се споделя, като *чистата връзка* (pure relationship) и *партньорската любов* (confluent love) – понятия, въведени от Гидънс – са определени като наложени от трансформиращите представата за любов процеси на модернизация и индивидуализация.³³ Нито страстната любов на предмодерната епоха, нито романтичната любов, издигната като идеал след края на 18. век са адекватни на индивидуализираното съвременно общество. Страстната любов, представяна като болест, умопомрачение не съответства на модерното значение на рационалността за успешното изграждане на идентичност, а неравнопоставеността между половете, имплицирана в разпределението на ролите в буржоазния брак, считан за плод на романтична любов, губи своята валидност с напредващата еманципация на жените.³⁴ Чистата връзка Гидънс определя като съществуваща заради самата себе си – тя е онова, което обогатява индивида при осъществяването на дълбок контакт с друго човешко същество – и основната ѝ характеристика е, че може да бъде прекратена от всеки един от партньорите без последици в момента, в който той не намира удовлетворение в нея.³⁵ Партньорската любов се основава на баланс в отношението между даване и получаване. Културната нормализация на раздялата и развода трансформира любовната двойка в постмодерната епоха. Според Елизабет Бек-Гернсхайм традиционният брак все по-рядко ще обвързва хората в доживотна връзка, а ще обхваща само отделни периоди и фази от живота им.³⁶ А Томас Мюлер-Шнайдер привежда аргументи от теорията на еволюцията в полза на това, че културно предопределеният хедонизъм на съвременната епоха е природно обусловен.³⁷ Според него индивидите, подтиквани от естествения си стремеж към

³² Срв. Beck, Ulrich, Beck-Gernsheim, Elisabeth, *Das ganz normale Chaos der Liebe*, Suhrkamp, München 1990, С. 253.

³³ Срв. Giddens, Anthony, *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford University Press, Stanford, California, 1992, С. 37.

³⁴ Срв. пак там, С. 40 и С. 61.

³⁵ Срв. пак там, С. 58–62.

³⁶ Срв. Beck-Gernsheim, Elisabeth, *Stabilität der Familie oder Stabilität des Wandels? Zur Dynamik der Familienentwicklung*, in: Beck, Ulrich, Sopp, Peter (Hg.), *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus*, Leske&Budrich, Opladen 1997, С.66.

³⁷ Срв. Müller-Schneider, Thomas, *Moderne Liebe und menschliche Natur. Zur innenorientierter Entfaltung moderner Liebesbeziehungen*, in: Hitzler, Ronald, Honer Anne, Pfadenhauer Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, Wiesbaden 2008, С. 343.

удоволствие, търсят екзалтацията и еуфорията от началната фаза на влюбеност, което налага временните връзки като модел в любовния живот на съвременния човек.

В дисертацията произведенията са групирани в две подточки (3.1 и 3.2), от своя страна вътрешно структурирани според специфичността на проблема във всяко произведение

а) *Невъзможност на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: романите „Runterkommen“ (2010) Катрин Зедих и „Replay“ (2012) от Бенямин Щайн*

Причините за провала на героите от двата романа в любовта са противоположни. В *Runterkommen* те не успяват заради оттеглянето им в състояние на пасивност (3.1.1.), а в *Replay* – заради точно обратния стремеж към експлоатиране на всяка възможност за изживяване на силни емоции (3.1. 2).

Романът на Катрин Зедих се характеризира със сложна структура и честа смяна на фокализацията. Изобразени са три двойки и техните взаимоотношения – бракът на Ерик и Карин, противоречивата близост между Дани и Том и своеобразния любовен триъгълник между Ерик, Дорийн и Дани. Бракът на Ерик и Карин е представен в своя разпад. Том е измъчван от любовта си към Дани и нейната емоционална и физическа непристъпност, докато тя го възприема само като приятел, а Ерик, макар че харесва Дани, встъпва, подтикнат от самата нея, в сексуална връзка с нейната братовчедка Дорийн, тъй като Дани не позволява да бъде докосвана. В крайна сметка най-големите губещи в романа са Ерик и Дани, които накрая остават сами заради пасивността и отказа си да опитат да надмогнат себе си – Ерик не вярва, че любовта (особено платоничната) си заслужава усилията, а Дани се самозалъгва, че по собствена воля не докосва други хора, докато всъщност е неспособна на това, парализирана от вътрешния си страх от света. Двамата са фокусирани върху собствената си личност – при Ерик причината се крие в неговия егоцентризъм и нарцисизъм, а при Дани е израз на защитната ѝ реакция – и не претърпяват развитие дори вследствие драматичните обрати в романа, въпреки че в крайна сметка осъзнават потребността си от любов, те не предприемат никакъв опит да се променят. Всички останали главни персонажи в романа подлежат на развитие и се осъзнават преди да пропаднат, водени от самозаблудите си. Карин излекува алкохолизма си, Том прави опит да преодолее пагубната си зависимост от Дани,

като поеме отговорността да стане баща, Дорийн решава да встъпи в моногамен брак, какъвто преди е отричала.

Характеристиките и развитието на образа на Карин, съпругата на Ерик, могат да бъдат разглеждани като израз на опита на произведението да утвърди запазването на трезва самооценка и волята за промяна като положителни черти, които могат да изведат индивида до състояние на относително щастие и вътрешен баланс, и, както се случва при Том и Дорийн, поне да му дадат възможност да изгради здравословна връзка. Чрез образа на Карин, макар че жизнената ѝ сила е релативирана, най-ясно е експлицирана готовността за активно разрешаване на проблемите чрез компромис и опит за самоусъвършенстване. Докато предстоящите бракове на Том и Дорийн остават извън диегетичното поле, в рамките на романа Карин постига мечтата си да изостави ролята на домакиня и да управлява конюшните на родителите си. Тя признава, че в действителност всъщност би предпочела да е с Ерик, но не загубва себе си в преследването на това желание, осъзнавайки, че то надхвърля границите и възможностите ѝ. Вместо това осъществява най-добрата възможна версия на себе си в рамките на осъзнатите лични ограничения.

Без експлицитно да критикува, единствено чрез характеризирането на персонажите романът разобличава житейската философия да бъдеш себе си в смисъла на това да се примириш с недостатъците и задръжките си като порок на нашето време. Да бъдеш себе си при Ерик и Дани означава да се отдадеш на деградацията и патологичните си страхове с оправданието, че „нормално вече никой не е нормален“. Произведението утвърждава ‚нормалната‘ нормалност, която се изразява в актуализирането на култа към индивида чрез самонаблюдение и опити за подобрене, а не в егоцентризъм и nihilизъм.

В романа *Replay* главният герой Ед Роузън, противно на Дани и Ерик от *Runterkommen* е obsesен от това да изследва докрай възможностите за себеизява и силни усещания, които са радикално разширени от технологичния напредък на близкото бъдеще. Предложената в дисертацията интерпретация приема изобразената масова дигитализация, довела до възникването на общество от „прозрачни“ граждани и представляваща основен интерес за рецензиите на произведението по-скоро като фон, пред който то се занимава с динамиката на постмодерната любовна връзка. Макар че в публични изявления Бенямин Щайн често изразява опасенията си, че човечеството е застрашено от дикатурата на технологиите и поставя мотото на романа в този смисъл, в произведението трансформацията на обществото по пътя към подобна диктатура е елиптично пропусната и само загатната. Това съзнателно или несъзнателно изместване на фокуса върху личната (любовна) история на главния герой потвърждава тезата,

че хоризонтът на съвременното е не общността/обществото, а индивидът и всички модерни тенденции следва да се проучват от гледна точка на влиянието им върху него. В този смисъл любовната връзка на героя се явява функция на неговите личностни препозиции. Съответно в отделни стъпки е разгледано развитието му от състоянието на ограничена автономност поради телесен недъг (като дете Роузън е с мързеливо око) през постепенното помиряване със собственото тяло, което води до откриване на интимността с другия, до момента, в който пред него – благодарение на напредъка на технологиите – физическите ограничения отпадат и той не само може да вижда триизмерно, но чрез функциите на имплантата в мозъка си е в състояние да се връща в спомените си, да ги редактира или да ги вижда от чужда перспектива.

Мотивацията за развитието на Роузън е неговата несигурност, породена още в детството от чувството, че е различен, отритнат, необичаен понякога дори от собствената си майка. В стремежа си да развие пълноценна идентичност и да си създаде усещането, че сам разполага с живота си, а не е жертва на обстоятелствата, той напълно игнорира своята телесност и се съсредоточава върху развитието на интелектуалните си качества. Завършва Харвард и се превръща в един от най-значимите съвременни компютърни инженери, изследващи възможностите за комуникация между органични нервни системи и изкуствени невронни мрежи. Постигнал относителен вътрешен баланс, Ед е конфрнтиран с измамността на своята самоувереност, когато, за да бъде назначен на работа, му поставят условието да подобри външния си вид. Все пак той го прави и е възнаграден с вниманието на изключително привлекателната си колежка Кейтлин. Затруднява се да определи отношенията си с нея като любовна връзка, защото се впуска главно в изследване на естетическите и физически наслади, които му носи контактът им. Това обаче не дава основание в интерпретацията Кейтлин да бъде сведена до сексуален обект. Тя е представена като независима жена, с успешна кариера, на която ролята на изкустителка доставя не по-малко удоволствие. Изглежда че отношенията им са удовлетворителни и за двамата в еднаква степен и съответстват на тенденцията за поставяне на индивидуалния интерес на първо място. За втори път Роузън е изправен пред усещането си за несигурност, когато осъзнава дълбочината на чувствата си към Кейтлин и това, че се страхува да не я изгуби заради сложната мозъчна операция, на която е решил да се подложи, за да започне да вижда триизмерно. Макар че е травмиран от преживяването на изолация в детството, когато като възрастен има щастлива връзка, на каквато не се е надявал, той отказва да се идентифицира единствено чрез нея и е склонен да я жертва в името на самоусъвършенстването си. Оказва се, че това не се налага, тъй като за Кейтлин трансформацията на Роузън е професионално предизвикателство (благодарение на неочаквано развитие в сюжетната линия), което тя с радост

приема. Двамата се впускат в съвместно приключение, в което всеки от тях е фокусиран върху собствения опит. След успешната имплантация откриват неподозираната функция на микрочипа да дава възможност за повторно прожектиране на отминали събития в мозъка и по този начин да потапя индивида обратно в преживяването. Имплататът се продава с главозамайващ успех на пазара, именно заради тази своя функция и Кейтлин също се подлага на операция. Двамата започват да губят здравословната мярка в опитите си да изпитват максимална наслада. Към връзката си привличат Лиан, за да разполагат с трета гледна точка към сексуалните си експерименти. Но трети човек във връзката нарушава баланса ѝ и скоро Ед започва да се чувства изолиран. Подлудяван от факта, че в света на неограничени възможности на него му е отказан достъп до специалните отношения, които двете жени развиват помежду си, той нарушава пакта си с Кейтлин и се среща насаме с Лиан.

На този етап в романа става ясно, че Лиан и Кейтлин отдавна не присъстват в живота на Роузън, а той непрестанно се върти в омагьосания кръг на спомените и се потапя от един в друг, загубил връзка с реалността. Благодарение на имплатата всички външни връзки са инструментализирани. Хората се възприемат помежду си като дигитална информация, която може да бъде изтрита или редактирана. Това прави потенциала да бъдат политически манипулирани като общност не толкова атрактивен, колкото покупателната способност на всеки от тях. Може би това е причината обществената трансформация вследствие масовото въвеждане на технологията на имплатата да остава на заден план в повествованието.

б) *Усилията на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: Романиите „Mobbing“ (2007) от Анете Пент и „Das Amerikanische Hospital“ (2010) от Михаел Клееберг*

Вниманието е насочено към процесите в считани за успешни любовни връзки (3.2), изградени на основата на задълбочена интимност между партньорите – брака на разказвачката от *Mobbing* (3.2.1) и изобразената в своето възникване връзка на Елен и Дейвид от *Das Amerikanische Hospital* (3.2.2.).

Подходът към романа на Анете Пент (подобен е случаят и при романа *Replay*) предлага нова изследователска перспектива към произведението. В критиката и рецензиите романът най-често е определян като съвременно художествено произведение за ситуацията на работното място, което се занимава с последиците върху индивида в резултат на силния натиск за

гъвкавост и приспособимост в условията на капиталистическото общество.³⁸ Във фокуса на работата обаче той влиза като роман за брака, като се изследва въпросът за границите на солидарността между партньорите и връзката между любовта и субективната идентичност. Основание за подобен подход може да бъде намерено във факта, че разказвачката, от чиято лична перспектива е предадена цялата история, няма директен поглед върху случващото се в службата на съпруга си, станал жертва на тормоз на работното място, и това премества акцента от професионалния към личния живот. Изходна точка за размишленията е тезата на Вивиана Хилезе, която приписва на съпругата и персонална разказвачка липсваща емпатия и самокритика.³⁹ В анализа се достига до точно обратното заключение относно характеристиките на съпругата, госпожа Рюлер. Именно заради нейното съчувствие от една страна и задълбоченото и критично вглеждане в себе си от друга, двойката успява да преодолее трудния период от брака си, свързан с уволнението на съпруга, Йоахим Рюлер.

„Мобинг“ означава съвкупност от дребни или по-сериозни злонамерени атаки, които засягат психиката, възприятията и чувствата, предизвикват съмнение в себе си и в другите и подриват самоувереността.⁴⁰ За изследването феноменът е от значение не толкова като проблем на работната среда, а като заплаха за стабилността на Аз-а. Когато жертвата на такъв тормоз е част от някаква общност, то проблемът засяга и общността. А когато става въпрос за тясната общност, основана на брака, другият партньор преживява унижението почти в същата степен. Елизабет Бек-Гернсхайм е на мнение, че в брака любовта и идентичността се преплитат⁴¹ и това разбиране намира потвърждение в произведението. Солидарността на разказвачката проличава, както в поведението ѝ – тя се ядосва и разстройва заедно със съпруга си – така ѝ в езика ѝ чрез употребата на лични местоимения в първо лице множествено число и на индикатив при описанието на събития, на които не е пряк свидетел. Понякога обаче безусловната подкрепа и щадящото въздържане от обвинения (например за това, че са останали без доходи) е истинско предизвикателство за героинята. Тя признава това пред себе си, наблюдава се и се укорява във вътрешния си монолог: „Нямам право да казвам това“, „Радвам се, че той ме прекъсна“. Героинята се опитва да прави, каквото трябва и „да застане зад гърба“ на

³⁸ Срв. Vgl. Matthies Annemarie, *Der Arbeitsplatz als Kampfzone. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, С. 77 и сл.

³⁹ Срв. Chilese, Viviana, *Die einsamen Krieger. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, С.74.

⁴⁰ Срв. пак там.

⁴¹ Срв. Beck, Ulrich, Beck-Gernsheim, Elisabeth, *Das ganz normale Chaos der Liebe*, Suhrkamp, München 1990, С. 72.

съпруга си, но тази задача е още по-трудна, когато той се държи враждебно и се затваря в себе си. Освен това нестабилността на съпруга и неговата депресия са преживени от протагонистката като заплаха и за собствената ѝ идентичност именно поради естеството на връзката им. Когато той започва да се променя и вече не прилича на човека, в когото се е влюбила и който се е влюбил в нея, героинята също се чувства дестабилизирана. Това оправдава нейните критики към Йоахим и опитите ѝ да го подтикне към някаква дейност (например да свири на пиано), заради които Вивиана Хилезе определя героинята като „не особено симпатична“⁴². Самият Йоахим е описан като активен човек, който е имал високи изисквания към личността си, след уволнението си се опитва да не се поддаде на отчаяние и сам чертае планове с какво би могъл да се занимава. В такъв смисъл изискващото поведение на героинята спрямо съпруга ѝ, когато той резигнира, отговаря на стандарта на връзката им. Да не изисква от него да се овладее и вземе в ръце, би означавало да не го подкрепи. Благодарение на самокритичността си и задълбоченото анализиране на ситуацията и собствената роля в нея, което е типична характеристика на фигурите на Анете Пент, както самата тя признава в разговор с писателката Катя Ланге-Мюлер⁴³, разказвачката успява да подкрепи съпруга си. Още по-голямо значение за преодоляването на кризата в брака им, нейната задълбочена саморефлексия придобива, когато в развитието на сюжета, самата тя изпада в състояние на отрицание. Йоахим печели делото срещу работодателите си и е възстановен на работа. Но вместо да заеме старата си позиция, бюрото му е преместено в отделна пристройка, където той сам в неприемливи условия е натоварен с абсурдната задача да превежда маловажни текстове от език, който не владее. След известна съпротива той успява да приеме ситуацията, но не и разказвачката. На свой ред тя или не може да стане от леглото цял ден, или е гневна, или се чувства жертва. Същественото в случая е, че тя не престава да рефлектира случващото се. Разбира, че на този етап е рано да очаква помощ от съпруга си и отново успява да намери вътрешни сили, за да закрачи редом с него, както метафорично е изразена саможертвата ѝ в края на романа. В контекста на хедонистичната идеология на съвременното общество идеята за саможертва в името на другия изглежда старомодна и консервативна. Но благодарение на ретроспекции към по-ранни етапи от отношенията им става ясно, че връзката между двамата се основава на „партньорска любов“ и се доближава до „чистата връзка“ (Гидънс). Героинята разполага с дълбока (само)аналитична способност, позволяваща ѝ да прецени, че усилието да се бори за тази връзка, дори във фаза на трудности, е оправдано и в това е заключен шансът за спасението на брака ѝ.

⁴² Срв. Chilese, Viviana, *Die einsamen Krieger. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, С.74.

⁴³ Срв. Lange-Müller, Katja; Annette Pehnt, *Der Weg des Schreibens. Ein Gespräch*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, С.171–193

В романа *Das Amerikanische Hospital* от Михаел Клееберг героинята Елен успява благодарение на също толкова добре развита способност за самооценка и вглеждане в себе си този път да прекрати брака си, и то без да губи достойнство. А новата любов в живота ѝ –американецът Дейвид Коут, когото среща в болницата, където тя се подлага на ин-витро процедури, а той лекува посттравматичния си стрес, следствие от професията му на войник – се основава, отново както при героинята на Пент, на готовността ѝ за саможертва. Преди всичко Елен се опитва да разбере „какво мъчи душата“⁴⁴ на Американеца и така, в дълги и съкровени разговори, тя, убедена пацифистка, слуша, без да загуби самообладание и търпение шокиращи истории за война и смърт, защото има чувството, че разказването се отразява добре на Коут.⁴⁵

Анализът наблюдава постепенното развитие на отношенията между двамата и открива във все по-просторно предадените разговори между Елен и Коут и все по-редуцираното изобразяване на периодите, които Елен прекарва извън болницата потвърждение на зараждащата се любов между нея и Американеца и на нарастващото отчуждение в брака ѝ. Въпреки това чувствата между Елен и Дейвид остават неназовани и неизразени открито в романа като знак за отговорността, която проявяват двамата герои – при Елен спрямо съпруга ѝ Томас, а при Коут – спрямо достойнството на Елен. По този начин произведението повдига въпроса за дилемата между отговорността към собственото щастие и лоялността към другия, която тенденцията към индивидуализация и културата на хедонизма поставят пред постмодерния субект. И имплицитно отговаря, загатвайки зависимостта между двете чрез развитието на историята – любовта на Дейвид и Елен получава шанс да бъде осъществена като такава, вместо да бъде принижена до изневяра, едва след края на брака на Томас и Елен. Обратната зависимост е изразена и чрез изневярата на Томас, при който индивидуализмът деградира до егоистичен стремеж към независимост, проявен в безотговорността спрямо партньорката и в крайна сметка, донесъл му не удовлетворение, а чувство на срам, т.е. предпоставка за индивидуалното щастие е и грижата за другия. За да е способен на тази грижа, индивидът трябва да притежава или да се стреми да изгради у себе си определени качества. От това следват още няколко предпоставки за изграждането на пълноценна връзка между Елен и Коут.

Американецът трябва да успее да прогони демоните от миналото си, да преодолее психическите травми от войната, за да може изобщо да възприеме личността на Елен, да я обикне след това и да създаде у нея чувството, че може да разчита на него. В романа това се случва, когато той преодолява агорафобията

⁴⁴ 73

⁴⁵ Срв. пак там.

си, за да последва Елен в размириците на стачкуващия Париж и да я предпази от прерасналата във вандализъм екзалтация на тълпата. От своя страна Елен също има нужда да се увери в стойността си на жена извън ролята на майка и съпруга. След развода тя урежда самостоятелния си живот – основава собствена практика на интериорен дизайнер, наема ново жилище и успява да прости на Томас. Едва тогава започва да гради планове за съвместно бъдеще с Американеца.

Тези изводи стават възможни въз основа на „близкото четене“ на текста, внимателното проучване на детайлите на съдържанието и характеристиките на езика на творбата. Като аргументи са приведени множество цитати от разговорите между Елен и Американеца и примери за метафориката на романа.

в) *Катрин Зедих, Бенямин Щайн, Анете Пент, Михаел Клееберг: обобщение на изводите*

Общността на двойката може да бъде приемана като най-адекватната на условията на индивидуализация общност поради две основни причини. От една страна, броят на членовете изключва опасността мнозинството да злоупотреби с отделния индивид, по този начин любовта обещава сигурност, което има голяма стойност във времето на главоломно нарастваща несигурност. В наблюдаваните произведения тази идея е изразена в компромисните бракове, които Том и Дорийн избират да сключат. От друга страна тя съответства на потребността от откриване на смисъл в съществуването. Но за да бъде любовта пълноценна взаимност, постмодерния индивид трябва да преосмисли своята центрираност в себе си, необходимо е да постигне саморефлексивност в смисъла на самокритичност, готовност да се променя и усъвършенства и в крайна сметка да е способен и на саможертва. Осъществяването на този идеал е трудна задача, крачката между себerefлексивността и себефиксацията е малка. При това не е необходимо индивидът да бъде нарцистичен като Ерик от романа *Runterkommen* (*Упадък*), за да бъде погълнат от крайна егоцентричност до степен да загуби себе си, така че да е неспособен да изгради пълноценна интерсубективна връзка. Несигурността по отношение на собствените качества е силна мотивация за компенсаторно поведение и лесно може да подведе субекта към загуба на здравословна мяра. Най-ясно това е изразено в образите на Дани (*Runterkommen*) и Ед Роузън (*Replay*). Персонажите в романите *Mobbing* und *Das Amerikanische Hospital* получават възможността за удовлетворяваща връзка заради своята самокритичност, самоосъзнатост и стремеж да проявят най-доброто, на което са способни.

4. Заключение

В заключението на работата отново се обръща поглед към теоретичните постановки, разгледани в първата глава, но този път в светлината на изводите от интерпретацията на произведенията. Чрез припознаването на литературата като инструмент за познание са експлицирани сходства и разлики между концепциите за общността, представени по-рано, от гледна точка на това каква нагласа спрямо динамиката на отношението между общност и индивид е отразена в тях. Установява се, че до голяма степен Тьонисовото противопоставяне на общност и общество присъства в съвременните теории, видоизменено до опозицията общност-индивид, тъй като тенденцията към индивидуализация е възприемана като една от главните характеристики на съвременното общество. Съответно в теориите на значими интелектуалци индивидуализацията е равнопоставена с разпада на общността. При Зигмунт Бауман и Жан-Люк Нанси например се акцентира върху съвместното, споделеното, взаимното като същност на общността, чието значение трябва да бъде преоткрито. При това именно на тях не би могла да се приписва склонност към субстанциализиране на общността – Бауман непрестанно подчертава амбивалентния ѝ характер и проблемното отношение между свобода и сигурност в нейните рамки, докато Нанси посвещава заниманията си с проблематиката на изграждането на концепцията за *обезпредметена общност*. И все пак при Нанси определената като с-поделяне на битието (*Mit-Teilung des Seins*) общност е възприета като разтърсена в наши дни⁴⁶, а според Бауман в епохата на индивидуализацията общността трябва да почива на „споделяне и взаимна грижа един за друг“⁴⁷, която той вижда трудно съвместима с начина, по който функционира съвременното общество.⁴⁸

Дори при дескриптивния подход към феномените на посттрадиционно приобщаване (*Vergemeinschaftung*) проличава влиянието на традиционната представа за общност. При тяхното дефиниране неизменно стои въпросът дали изобщо могат да бъдат приемани като общност, именно защото се различават твърде много от някои характеристики на традиционната общност (фокусирани са върху индивидуалното, а не върху съвместното преживяване, принадлежността към тях е доброволна и временна). Дори Манфред Пришинг, който не ги смята за субститути на истинската общност, подчертава техния временен и парадоксален характер.

⁴⁶ Срв. Nancy, Jean-Luc, *Die verleugnete Gemeinschaft*, diaphanes, Berlin 2017, С. 25.

⁴⁷ Bauman, Zygmunt, *Gemeinschaften*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2009, С. 181, превод: В.В.

⁴⁸ Срв. пак там, С.7

От теориите, разгледани в дисертацията, единствено тези на Улрих Бек и Антъни Гидънс не гледат на индивидуализацията като на изключваща общността предпоставка. Именно в темпоралността и свободната воля за принадлежност, те виждат възможност за качествено ѝ обновление. И все пак Бек, припознавайки общността на любовната двойка като съответна на индивидуализацията форма на общност, не пропуска да отбележи критичния баланс на отношението между сигурност и свобода дори в нея, тъй като придобитите в хода на модернизацията свободи, важат в еднаква степен за двамата партньори.⁴⁹ За разлика от него Антъни Гидънс поставя акцента върху положителния ефект от демократизирането на отношенията върху тяхното качество. Според него съзнанието, че другият във връзката се ползва със същите свободи, мотивира индивида да се стреми да допринесе повече към общността. По този начин, предпоставяйки у индивида готовността за усилие в името на общността, Гидънс успява да заобиколи непродуктивното противопоставяне на индивид и общност.

След обобщаването на тези вече подробно разгледани по-рано теории и тяхното съпоставяне в нова светлина, дисертационният труд подчертава значението на литературата за откриването на нови кореспонденции между тях. Чрез художествените средства на литературните произведения тези сложни мисловни модели са интегрирани и витализирани в тях с лекота. Като източник на емоционален опит и интуитивно (себе)познание литературата не се нуждае да бъде експлицитно анализирана на фона на научните теории и достижения, но интерпретацията ѝ в контекста на научния дискурс позволява интелектуалната ѝ рецепция и дава поглед върху сложните взаимоотношения между реалност и литературна репрезентация. Едва в този контекст може да се извлече познанието на литературата и да се оцени значението му за разбирането на дадена историческа епоха.

Разгледаните в дисертационния труд произведения интегрират съвременния исторически и теоретичен дискурс за общността както на тематично, така и на формално равнище. Тематично произведенията рефлектират усилията на индивида да се ориентира в отношението си спрямо общността и в ситуацията, в която е оставен да разчита единствено на себе си. В съответствие с духа на времето творбите заемат индивидуалната перспектива и изобразяват кризата на общността като функция на кризата на индивида. В заключението се подчертава, че това важи не само за произведенията, анализирани във втората глава на дисертацията, но и за тези, в които се

⁴⁹ Срв. Beck, Ulrich, Sopp, Peter (Hg.), *Individualisierung und Integration - eine Problemskizze*, in: dies. (Hg.), *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus*, Leske&Budrich, Opladen 1997, С. 12.

изобразява общността на двамата – във всяко от тях героите са част от някаква общност, с чиято криза са конфронтирани поотделно. На формално равнище в романите *Mobbing*, *Replay*, *Runterkommen* и *Das Amerikanische Hospital* това е изразено чрез смяната на фокализацията (в първия случай между Ерик, Карин, Дани, Том и Доройн, а във втория, обусловена от структурата на разказ в разказа, между Томас и Елен), която служи за подчертаване на пропастта и отчуждението между героите. Друг формален израз на постмодерния индивидуалистичен дискурс е предпочитанието към фигурата на персоналия разказвач в три от романите (*Mobbing*, *Replay*, *Mitten im Land*) както и в рамката на романа *Das Amerikanische Hospital*. Според дисертацията тази гледна точка към кризата на общността обуславя очертаването на стратегията за преодоляването ѝ, която произведенията много предпазливо посочват. Индивидуализацията на обществото, която рефлектират седемте произведения, би могла да се тълкува като песимистична прогноза за бъдещето или мрачна диагноза на настоящето. Но според заключителната теза на дисертацията, интерпретираните творби преосмислят постмодерния фокус върху индивида като възможност в смисъла, който влага Антъни Гидънс. Предефинирането на индивидуализацията, която не противостои на изграждането на общност, а напротив, допринася за формирането на пълноценни и удовлетворяващи връзки, представлява стратегията за преодоляване на кризата на общността, която интерпретацията открива в произведенията на седмината автори. Конципирането на тази стратегия не бива да се тълкува като художествен похват за разкрасяване на действителността. То не се осъществява, без произведенията да подчертаят опасността индивидуалистичния начин на живот да деградира до егоизъм и nihilизъм (*Runterkommen*, *Replay*) или да доведе до изолация и загуба на идентичност (*Der Winter tut den Fischen gut*). А позитивното му влияние върху формирането на общност, разбирано както в точка 3.3. от дисертацията, е релативирано от отворените финали на произведенията. И все пак индивидуализацията, разбирана като стремеж към самоусъвършенстване, е свързана логично и със стремеж към социално признание. Като уместна преформулировка на стремежа към общност в индивидуализираното демократично общество, в което идеализирането на общността е компрометирано, трудът предлага именно определението *вътрешна потребност от самоусъвършенстване*. В интерпретираните произведения се наблюдава отразяването на една фаза на постепенна ориентация в условията на рефлексивната модерност, каквато според Бек индивидът така и не е успял да постигне досега. Това е фаза на бавно преодоляване на шока от огромната отговорност, която се стоварва върху постмодерния субект, да изгражда общностите си сам, без никаква институционална регулация. Произведенията изобразяват начеващото възприемане на тази отговорност като възможност за

по-добро бъдеще. Този оптимизъм е предпазливо изразен и първоначално не надхвърля припознаването на самотата като централен проблем на съвременността. Героите артикулират желанието си да принадлежат към общност, а тези от тях, които се опитват да го постигнат, правят това в рамките на редуцираната общност на двойката.

Представеното изследване прави опит да експлицира връзката на произведенията с дискурса за общността и да проправи път за влиянието на знанието, което се съдържа в тях, върху теоретичната дискусия. Анализирани на фона на теоретичните дебати, творбите позволяват да бъдат диагностицирани процеси, които предлагат решение на кризата на общността и на индивида. В този смисъл дисертацията схваща себе си като скромен опит да обогати дискусията за общността с тезата, че индивидуализацията не непременно означава заплаха за нея, а би могла да се разбира като път към обновление на представата за общността.

Библиография към автореферата

Художествени произведения:

Asdonk, Bastian, *Mitten im Land*, Kein und Aber, Zürich–Berlin 2016.

Kleeberg, Michael, *Das Amerikanische Hospital*, Deutche Verlags-Anstalt, München 2011.

Pehnt, Annette, *Mobbing*, Piper, München–Zürich 2007.

Seddig, Kathrin, *Runterkommen*, Rowolt, Berlin 2010.

Setz, Clemes J., *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes*, Suhrkamp, Berlin 2011.

Stein, Benjamin, *Replay*, C. H. Beck, München 2012.

Weidenholzer, Anna, *Der Winter tut den Fischen gut*, Residenz Verlag, St. Pölten – Salzburg –Wien 2012.

Монографии и научни статии:

Asholt, Wolfgang, *Verlorene Gemeinschaft und Gemeinschaftsutopien im französischen Gegenwartsroman*, in: Brink, Margot; Pritsch, Sylvia (Hg.), *Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen*, Königshausen und Neumann, Würzburg 2013, S.183–200.

Auge, Marc, *Die illusorische Gemeinschaft*, Matthes und Seitz, Berlin 2015.

Bachmann-Medick, Doris, *Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht*, in: Doris Bachmann-Medick, *Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft*, Fischer, Frankfurt am Main 1996, S. 8–22.

Baßler, Moritz (Hg.), *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Francke, Basel 2001.

Baßler, Moritz, Einleitung, in: Baßler, Moritz (Hg.), *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Francke, Basel 2001, S. 7–29.

Bauman, Zygmunt, *Flüchtige Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 2003, S.234.

Bauman, Zygmunt, *Gemeinschaften. Auf der Suche nach Sicherheit in einer bedrohlichen Welt*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2009.

Beck, Ulrich; Beck-Gernsheim, Elisabeth, *Das ganz normale Chaos der Liebe*, Suhrkamp, München 1990.

Beck, Ulrich, *Das Zeitalter der Nebenfolgen und die Politisierung der Moderne*, in: Beck, Ulrich, Giddens, Anthony, Lash, Scott, *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996, 19–113.

Beck, Ulrich; Sopp, Peter (Hg.), *Individualisierung und Integration - eine Problemskizze*, in: dies. (Hg.), *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus*, Leske&Budrich, Opladen 1997, S. 9–23.

Beck, Ulrich, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, eBook Suhrkamp Verlag, Berlin 2016.

Beck-Gernsheim, Elisabeth, *Stabilität der Familie oder Stabilität des Wandels? Zur Dynamik der Familienentwicklung*, in: Beck, Ulrich, Sopp, Peter (Hg.), *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus*, Leske&Budrich, Opladen 1997, S. 65–81.

Bickel, Cornelius, „*Gemeinschaft*“ als kritischer Begriff bei Tönnies, in: Schlüter, Carsten (Hg.) *Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und neue Theoreme*, Duncker und Humboldt, Berlin 1990, S. 17–47.

Blanchot, Maurice, *Die uneingestehbare Gemeinschaft*, Matthes und Seitz, Berlin 2007.

Brink, Margot; Pritsch, Sylvia (Hg.), *Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen*, Königshausen und Neumann, Würzburg 2013. S. 121 – 137.

Brink, Margot, *Gemeinschaft als literarischen Krisendiskurs bei Rousseau und Houellebecq*, in: Brink, Margot, Pritsch, Sylvia (Hg.), *Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen*, Königshausen und Neumann, Würzburg 2013, S. 121–137.

Cardan, Paul (Cornelius Castoriadis) *The Crisis of modern Society*, Solidarity Pamphlet № 23, London 1965, <https://libcom.org/library/crisis-modern-society> Stand: Januar 2019

Chilese, Viviana, *Die einsamen Krieger. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing*, in: Max, Friedhelm (Hg.), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, S. 65–77.

Elias, Norbert, *Die Gesellschaft der Individuen*, Schröter, Michael (Hg.), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991

Foa, R. Stefan; Mounk, Yascha, *The democratic disconnect*, in: *Journal of Democracy* 27/3 (Juli 2016), S. 7–17.

Foucault, M., *Archäologie des Wissens*. Zit. nach Rieger, Stefan, Exkurs: Diskursanalyse, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995, S. 164.

Giddens, Anthony, *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford University Press, Stanford, California, 1992.

Gösweiner, Friederike, *Einsamkeit in der jungen deutschsprachigen Literatur der Gegenwart*, Studienverlag, Innsbruck 2010.

Heidegger, M. *Sein und Zeit*, Günther Neske, Tübingen 1957.

Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, Wiesbaden 2008.

Honneth, Axel, *Posttraditionale Gemeinschaften. Ein konzeptueller Vorschlag*, in: Brumlik, M. (Hg.) *Gemeinschaft und Gerechtigkeit*, Fischer, Frankfurt a. M 1993, S. 260–273.

Honneth, Axel, *Anerkennung und moralische Verpflichtung*, in: Zeitschrift für philosophische Forschung Bd. 51 H 1 (jan-mar 1997) S. 25–41.

Junge, Mathias, *Die Kollektive Erregung des public viewing*, in: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, Wiesbaden, 2008, S. 189–202.

Kaes, Anton, *New Historicism: Literaturgeschichte im Zeichen der Postmoderne?* In: Baßler, Moritz (Hg.), *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Francke, Basel 2001, S.251–269.

Lämmert, Eberhard, *Die Geisteswissenschaft in der Hochschulpolitik des letzten Jahrzehnts*, in: Georg Stötzel (Hg.), *Germanistik – Forschungsstand und Perspektiven*. 2. Teil, Berlin 1985, S. 1–27.

Lange-Müller, Katja; Annette Pehnt, *Der Weg des Schreibens. Ein Gespräch*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, S.171–193.

Lasch, Scott, *Individualization in a non-linear mode*, in: Beck, Ulrich; Beck-Gernsheim, Elisabeth (Hg.) *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, SAGE Publications, London - Thousand Oaks - New Delhi 2002, vii

Liebrand, Claudia; Rainer J. Kaus (Hgg.): *Interpretieren nach den „Turns“*. *Literaturtheoretische Revisionen*, Bielefeld 2014.

Liska, Vivian, *When Kafka says We: Uncommon Communities in German-Jewish Literature*, Indiana University Press 2009.

Liska, Vivian, *„Wir“ sagen. Zur Frage der Zugehörigkeit und Gemeinschaft*, in: Charim, Isolde (Hg.), *Lebensmodell Diaspora. Über moderne Nomaden*, transcript, Bielefeld 2012, S. 175–183.

Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014.

Matthies, Annemarie, *Der Arbeitsplatz als Kampfzone. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing*, in: Max, Friedhelm (Hg), *Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts*. Wallenstein, Bamberg, 2014, S. 77–97.

Müller-Schneider, Thomas, *Moderne Liebe und menschliche Natur. Zur innenorientierter Entfaltung moderner Liebesbeziehungen*, in: Hitzler, Ronald; Honer Anne; Pfadenhauer Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, Wiesbaden 2008, S. 337–355.

Nancy, Jean-Luc, *Die undarstellbare Gemeinschaft*, Patricia Schwarz, Stuttgart, 1988.

Nancy, Jean-Luc, *Das Gemeinsame Erscheinen*, in: Vogl, Joseph (Hg.) *Gemeinschaften. Positionen zu einer Philosophie des Politischen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1994, S. 167–204.

Nancy, Jean-Luc, *Singulär plural sein, diaphanes*, Berlin 2004.

Nancy, Jean-Luc, *Die Verleugnete Gemeinschaft, diaphanes*, Zürich-Berlin 2017.

Neumann, Gerhard; Weigel, Siegrid, *Einleitung der Herausgeber*, in: dies. (Hg.), *Lesbarkeit der Kultur. Literaturwissenschaften zwischen Kulturtechnik und Ethnographie*, W. Fink, München 2000, S. 9–19.

Otnes, Peter, *Das Ende der Gemeinschaft?*, in: Schlüter, Carsten (Hg.) *Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und neue Theoreme*, Duncker und Humboldt, Berlin 1990, S. 65–75.

Plessner, Hlemuth, *Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002.

Prisching, Manfred, *Paradoxien der Vergemeinschaftung*, in: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), *Posttraditionale Gemeinschaften*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2008, 35–55.

Raulet, Gerard, *Die Modernität der Gemeinschaft*, in: Brumlik, M. (Hg.) *Gemeinschaft und Gerechtigkeit*, Fischer, Frankfurt am Main 1993, S. 72–97.

Rieger, Stefan, *Exkurs: Diskursanalyse*, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995.

Rosa, Hartmut (Hg.), *Theorien der Gemeinschaft zur Einführung*, Junius, Hamburg 2010.

Schößler, Franziska, *Konstellationen – kulturwissenschaftliches Lesen*, in: Liebrand, Claudia; Rainer J. Kaus (Hg.), transcript Verlag, Bielefeld 2014, S. 37–52.

Struck, Wolfgang, *Soziale Funktion und kultureller Status literarischer Texte oder: Autonomie als Heteronomie*, in: Miltos Pechlivanos (Hg.), *Einführung in die Literaturwissenschaft*, Metzler, Weimar 1995, S. 182–199.

Tönnies, Ferdinand, *Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Kommunismus und des Sozialismus als empirischer Kulturformen*, Fues, Leipzig 1887.

Vogl, Joseph (Hg.) *Gemeinschaften. Positionen zu einer Philosophie des Politischen*, Frankfurt am Main 1994.